

Outi Illikainen

MATKALLA OSALLISUUTEEN

Lastentarhanopettajien kokemuksia lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa

MATKALLA OSALLISUUTEEN

Lastentarhanopettajien kokemuksia lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa

Outi Illikainen
Opinnäytetyö
Kevät 2018
Sosiaali-alan tutkinto-ohjelma
Oulun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan tutkinto-ohjelma

Tekijä: Outi Illikainen

Opinnäytetyön nimi: Matkalla osallisuuteen - Lastentarhanopettajien kokemuksia lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa.

Työn ohjaajat: Markku Koivisto & Pirjo Ylikauma

Työn valmistumislukukausi ja -vuosi: Kevät 2018

Sivumäärä: 53 + liite

Opinnäytetyöni tarkoituksena on kuvailla tutkimuspäiväkodin lastentarhanopettajien kokemuksia lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa. Opinnäytetyöni tavoitteena on saada konkreettista tietoa lastentarhanopettajien kokemuksista lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa. Opinnäytetyöni kautta saatu tieto lasten osallisuudesta ja heidän osallistamisesta kehittää lastentarhanopettajien taitoja työskennellä lapsilähtöisemmin ja lasta osallistavammin päiväkodin arjessa.

Tietoperustani muodostuu lasten osallisuudesta varhaiskasvatuksessa ja teoreettisena viitekehyksenä käytin Harry Shierin (2001) osallisuuden tasomallia: lapsia kuunnellaan, lasta tuetaan ilmaisemaan omia näkemyksiään, lasten mielipiteet otetaan huomioon, lapset otetaan mukaan päätöksentekoon ja lasten kanssa jaetaan valtaa ja vastuuta.

Opinnäytetyöni on kvalitatiivinen eli laadullinen työ. Tutkimusaineistoni keräsin teemahaastatteluilla. Teemahaastattelut toteutin ryhmähaastatteluina ja niihin osallistui viisi lastentarhanopettajaa. Haastattelut litteroin ja aineistoni analyysimenetelmänä oli teemoittelu. Aineiston teemoittelin teemahaastattelurungon mukaan.

Tutkimuspäiväkodin lastentarhanopettajat osallistavat lapsia erilaisin menetelmin. Lasta kuunnellaan ja he tulevat kuulluiksi, lasten mielipiteet otetaan huomioon sekä heidän mielipiteitään toteutetaan päiväkodin arjessa. Lapset pääsevät vaikuttamaan arjen toimintoihin ja itseään koskeviin asioihin. Lapsia otettiin mukaan suunnittelemaan sekä toteuttamaan eri toimintoja. Lasten keinoiksi olla osallisia lastentarhanopettajat ilmaisevat lasten mahdollisuudet valita toimintojen välillä ja äänestää eri vaihtoehdoista. Eniten mahdollisuuksia vaikuttaa omaan toimintaansa lapsilla koetaan olevan leikissä. Lasten toiveet ja ideat vietiin päiväkodin toimintaan asti.

Toivottavasti tulosten ja johtopäätösten nostaminen lastentarhanopettajien tietoisuuteen kehittää päiväkotien arkea kohti osallisempaa varhaiskasvatusta.

Asiasanat: lapset, osallisuus, varhaiskasvatus

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Services

Author: Outi Illikainen

Title of thesis: On the Way to Inclusion. Kindergarten Teachers' Experiences on Involvement of Children in Everyday Life of Kindergarten.

Supervisor(s): Markku Koivisto & Pirjo Ylikauma

Term and year when the thesis was submitted: Spring 2018 Number of pages: 53+1

The purpose of my thesis is to describe experiences that kindergarten teachers have on children's participation in everyday life of the kindergarten.

My knowledge base is formed on children's participation in the early childhood education. As the theoretical framework I used Harry Shier's (2001) levels of participation: children are listened to, supported in expressing their views and their views are taken into account. Furthermore, the children are being involved in the decision-making processes and power and responsibility are shared with children in decision-making.

The study is a qualitative research. The data was collected by interviewing five kindergarten teachers. The interviews were transcribed and the data was categorized according to the themes.

Kindergarten teachers engage the children in different ways. Children are listened to; their views are taken into account and also being put into action in everyday life of the kindergarten. Children have an influence on everyday activities and on matters of their own. Children's capabilities of making decisions have been noticed and they have been implemented into the kindergarten as a part of normal routine. Choosing between activities and voting were the central ways for the children to participate. The situation where the children could participate most was play time. Children's wishes and ideas were included in the day care center activities.

Hopefully kindergarten teachers understand the importance of this model and children will be involved in the planning.

Keywords: children, participation, early childhood education

SISÄLLYS

SISÄLLYS.....	5
1 JOHDANTO.....	6
2 LASTEN OSALLISUUDEN TUKEMINEN VARHAISKASVATUKSESSA.....	8
2.1 Osallisuuden merkitys lapselle.....	9
2.2 Lastentarhanopettaja osallisuuden tukijana ja mahdollistajana	14
3 AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA LASTEN OSALLISUUDESTA	25
4 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMINEN	26
4.1 Opinnäytetyön tarkoitus ja tutkimuskysymys.....	26
4.2 Metodologiset lähtökohdat	27
4.3 Kohderyhmä ja aineistonkeruu	28
4.4 Aineiston analyysi.....	30
4.5 Luotettavuus ja eettisyys	32
5 LASTENTARHANOPETTAJIEN KOKEMUKSIA LASTEN OSALLISUUDESTA PÄIVÄKODIN ARJESSA.....	35
5.1 Lapsia kuunnellaan päiväkodin arjessa.....	35
5.2 Lasten tukeminen mielipiteen ilmaisussa päiväkodin arjessa	36
5.3 Lasten mielipiteiden huomioiminen päiväkodin arjessa.....	38
5.4 Lapset otetaan mukaan päätöksentekoon päiväkodin arjessa	40
5.5 Lasten kanssa jaetaan valtaa ja vastuuta päiväkodin arjessa	42
5.6 Lasten osallisuuden haasteet päiväkodin arjessa	43
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	45
7 POHDINTA.....	48
LÄHTEET	50

1 JOHDANTO

Kasvatuksen kulmakivenä voidaan pitää ajatusta, että lapsella on oikeus vaikuttaa omaan elämäänsä sekä kokea se mielekkääksi. Tämän vuoksi kasvatusajattelua 2010-luvulla määrittävät uudet lapsi- ja oppimiskäsitykset. Uuden lapsitutkimuksen myötä on noussut esille lapsi sekä lapsuuden itseisarvo. Tämän mukaan lapsuuden tehtävänä ei pelkästään ole kasvattaa lasta aikuisuuteen, vaan lapsuus tulee nähdä ainutlaatuisena vaiheena, jolloin lapsi omalla toiminnallaan ja osallisuudellaan vaikuttaa ympäristöönsä muuttaen sitä kaikissa kehitysvaiheissaan. Osallisuutta voidaan kuvata subjektiivisena kokemuksena, jossa merkittävässä asemassa on lapsen oma tuntemus osallisuudestaan. (Järvinen & Mikkola 2015, 13.)

Lapsen oikeus ilmaista oma mielipiteensä ja vaikuttaa itseään koskeviin asioihin on kirjattu YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (1991/60) artiklaan 12. Siinä lapsilla todetaan olevan oikeus tulla kuulluiksi heitä koskevissa asioissa ja lasten tulee saada vaikuttaa kehitystasonsa huomioon ottaen itseään koskeviin asioihin. (Suomen Unicef 1991, viitattu 13.5.2018.) Suomen perustuslain mukaan lasten tulee saada vaikuttaa kehitystasonsa huomioon ottaen itseään koskeviin asioihin ja heitä tulee kohdella yksilöinä tasa-arvoisesti. (Suomen perustuslaki 11.6.1999/731, 2:6 §).

Varhaiskasvatuslaki, joka on tullut voimaan 1.8. 2015 korostaa lapsen oikeutta osallisuuteen sekä vaikuttamiseen. Näistä on kirjattu lakiin oma säännöksensä, jotka koskevat sekä lasta että lapsen vanhempia tai muita huoltajia. Sen tavoitteena on varmistaa, että lapsen sekä hänen perheensä mielipiteet ja toiveet tulevat huomioiduiksi lapsen varhaiskasvatusta suunniteltaessa ja arvioitaessa. (Varhaiskasvatuslaki 8.5.2015/580, 7 a §, 7 b §.)

Varhaiskasvatuksen tehtävänä on edistää lasten hyvinvointia ja tukea lasten kasvua, kehitystä ja oppimista. Varhaiskasvatus on hoidon, kasvatuksen ja opetuksen kokonaisuus, jossa painottuu erityisesti pedagogiikka. Varhaiskasvatuksessa lasten opitut tiedot ja taidot vahvistavat heidän osallisuutta sekä aktiivista toimijuutta yhteiskunnassa. (Opetushallitus 2016, 14.)

Opinnäytetyöni tarkoituksena on kuvailla lastentarhanopettajien kokemuksia lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa. Olen kiinnostunut siitä, miten lastentarhanopettajat kuvailevat lasten osallisuutta. Opinnäytetyöni tapahtuu yhteistyössä tutkimuspäiväkodin kanssa ja aineistonkeruu tapahtuu haastattelemalla päiväkodin lastentarhanopettajia, koska heille kuuluu vastuu ryhmän pedagogisesta toiminnasta.

Opinnäytetyöni aihe nousi tutkimuspäiväkodin tarpeista ja oma kiinnostukseni aihetta kohtaan on lisääntynyt opintojeni myötä. Opinnäytetyöni aihe tukee ja kehittää ammattiosaamistani tulevana lastentarhanopettajana. Opinnäytetyöni kautta voin reflektoida omaa työtäni päiväkodissa ja osuuttani lasten osallisuuden mahdollistajana sekä saada itse vinkkejä osallisuuden toteuttamiseen lastentarhanopettajan työssäni.

2 LASTEN OSALLISUUDEN TUKEMINEN VARHAISKASVATUKSESSA

Varhaiskasvatuslaissa säädetään, että jokaisella lapsella on oikeus varhaiskasvatukseen. Varhaiskasvatus on tavoitteellista ja suunnitelmallista pedagogista toimintaa, joka muodostuu kasvatuksen, opetuksen ja hoidon kokonaisuudesta. Varhaiskasvatusta toteutetaan päiväkodeissa, perhepäivähoidossa tai muuna varhaiskasvatuksena. (Varhaiskasvatuslaki 8.5.2015/580, 1§.) Se on osa suomalaista koulutusjärjestelmää ja tärkeä vaihe lapsen kasvun ja oppimisen tiellä. Varhaiskasvatuksen järjestämistä ohjaavat velvoitteet perustuvat Suomen perustuslakiin, varhaiskasvatuslakiin, päivähoidosta annettuun asetukseen ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin. (Opetushallitus 2016, 8, 14.)

Varhaiskasvatuslain mukaan varhaiskasvatuksen tavoitteena on edistää jokaisen lapsen iän ja kehityksen mukaista kokonaisvaltaista kasvua, terveyttä ja hyvinvointia. Sen tavoitteena on tukea lapsen oppimisen edellytyksiä ja edistää elinikäistä oppimista ja koulutuksellisen tasa-arvon toteutumista. Varhaiskasvatuksen tavoitteena on toteuttaa lapsen leikkiin, liikkumiseen, taiteisiin ja kulttuuriperintöön perustuvaa monipuolista pedagogista toimintaa ja mahdollistaa myönteiset oppimiskokemukset. (Varhaiskasvatuslaki 8.5.2015/580, 2 a §.)

Varhaiskasvatuksen toteuttamista ohjaavassa arvopohjassa yleisperiaatteena on, että jokainen lapsi on ainutlaatuinen ja arvokas juuri sellaisena kuin hän on. Jokaisella lapsella on oikeus tulla kuulluksi, nähdyksi, huomioon otetuksi ja ymmärretyksi omana itsenään sekä yhteisön jäsenenä. (Opetushallitus 2016, 19.)

Varhaiskasvatus edistää suomalaisen yhteiskunnan demokraattisia arvoja, kuten yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja moninaisuutta. Lapsilla tulee olla mahdollisuus kehittää taitojaan ja tehdä valintoja esimerkiksi sukupuolesta, syntyperästä, kulttuuritaustasta tai muista henkilöön liittyvistä syistä riippumatta. Henkilöstön tulee luoda moninaisuutta kunnioittava ilmapiiri. Varhaiskasvatus rakentuu moninaiselle suomalaiselle kulttuuriperinnölle, joka muotoutuu edelleen lasten, heidän huoltajiensa ja henkilöstön vuorovaikutuksessa. (Opetushallitus 2016, 30.)

Varhaiskasvatuksen ydin rakentuu hoidosta, kasvatuksesta ja opetuksen kokonaisuuksista. Hoidon, kasvatuksen ja opetuksen kokonaisuudessa jokainen päivittäinen hetki tarjoaa lapselle mahdollisuuden oppia. Suomalaisessa varhaiskasvatuksessa lapsilähtöinen pedagogiikka on

tärkeimpiä laatukriteereitä. Silloin varhaiskasvatus on lapsen itsensä näköistä ja se perustuu lapsen kuulemiselle, heidän tarpeidensa ja ideoidensa huomioimiselle enemmän kuin valmiisiin toimintamalleihin ja -tapoihin. (Roos 2015, 52.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa lasten osallisuutta painotetaan toimintakulttuurissa ja laaja-alaisessa osaamisessa. Sen mukaan lasten, henkilöstön ja huoltajien aloitteita, näkemyksiä sekä mielipiteitä arvostetaan. Se edellyttää osallisuutta edistävien toimintatapojen ja rakenteiden tietoista kehittämistä, koska lasten ymmärrys yhteisöstä, oikeuksista, vastuusta ja valintojen seurauksista kehittyy osallisuuden kautta. Lasten osallisuutta vahvistaa sensitiivinen kohtaaminen ja myönteinen kokemus kuulluksi ja nähdyksi tulemisesta. (Opetushallitus 2016, 30.)

Laaja-alaisessa osaamisessa osallistuminen ja vaikuttaminen luovat perustan demokraattiselle ja kestäväälle tulevaisuudelle. Se edellyttää lapselta taitoa ja halua osallistua yhteisön toimintaan ja luottamusta omaiin vaikutusmahdollisuuksiin. Lapsen oikeuksia ovat kuulluksi tuleminen, toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin osallistuminen, jolloin lapset oppivat vuorovaikutustaitoja sekä yhteisten sääntöjen ja sopimusten sekä luottamuksen merkitystä. (Opetushallitus 2016, 24.)

2.1 Osallisuuden merkitys lapselle

Modernit kehitys- ja oppimiskäsitykset perustelevat lapsen näkökulman tavoittamista ja lapsen osallisuuden vahvistamista. Konstruktivismiin ja sosiokonstruktivismiin lähtökohtien mukaan kasvattajien tulee olla selvillä siitä, miten lapsi ajattelee ja mistä lapsi on kiinnostunut sekä miten hän toimii vuorovaikutuksessa fyysisen ja sosiaalisen ympäristönsä kanssa. Lapsen oppimismotivaatio, sitoutuminen kyseiseen toimintaan ja oppimiselle otollinen vire paranee, kun lapsi voi vaikuttaa toiminnan muotoutumiseen ja osallistua toimintaan. (Turja 2007, 170.) Kun lapsi tulee kuulluksi ja hänen on mahdollisuus vaikuttaa asioihin, hän tuntee, että häntä arvostetaan ja hänen ajatuksistaan ollaan kiinnostuneita. (Turtiainen 2001, 56).

Käsitys lapsista yhteiskunnan jäseninä ja toimijoina on muuttunut oleellisesti viime vuosikymmeninä. Moderni lapsuuskäsitys tuo esille lapsen pätevyyttä ja tasa-arvoisuutta kansalaisena. Lapsilla on oikeus ilmaista omia näkemyksiään ja osallistua itseään koskeviin päätöksiin ikänsä ja kehitystasonsa mukaan. Yhteiskunnallisen näkökulman mukaan valtakunnalliset säädökset ja linjauk-

set edellyttävät lasten osallisuutta sekä antavat perustan lasten kuulemista ja osallisuutta vahvistavalle kasvatustyölle. (Turja 2007, 168–169.)

Lasten näkemykset toimivat kasvattajille oman työn peilinä ja uusien näkökulmien esiin tuojina. Lasten osallisuudella on merkitystä varhaiskasvatustyön toteutumiselle. Lasten avoin kuuleminen voi johdattaa kasvattajan etsimään uusia toimintatapoja, uutta tietoa ja uusia merkityksiä pedagogiselle työlle. (Turja 2007, 174.) Lasten osallisuus tarjoaa mahdollisuuden lapsen myönteisen itsetunnon kehittymisen tukemisen ja sellaisten keskustelu- ja neuvottelutaitojen oppimisen, joita ryhmässä yhdessä toimiminen ja tasavertaisuus edellyttävät. (Turja 2011, 3).

Lapsen kehitystaso ja sosiaaliset taidot

Vygotskin mukaan kaikkiin inhimillisen toiminnan korkeampiin muotoihin vaikuttavat yhteiskunta ja kulttuuri. Lähtökohtana kulttuurihistoriallisessa teoriassa on käsitys ihmiskunnan historiallisesti kehittyvän ja kulttuurisesti välittyvän käytännön toiminnan vaikutuksista. Korkeampina inhimillisinä toiminnan muotoina nähdään tahdonalainen tarkkaavaisuus, käsitteiden muodostuminen, looginen muisti ja tahdon kehittyminen. Muodoltaan sosiaalinen ja näkyvä toiminta muuttuvat aktiivisen omaksumisprosessin kautta sisäiseksi toiminnaksi. Teorian mukaan kasvatusta kulkee kehityksen edellä, käynnistäen kehitysprosessia, jotka sijaitsevat lähikehityksen vyöhykkeellä. (Hännikäinen & Rasku-Puttonen 2001, 165–166.)

Vygotskin kehitysteoriassa lähikehityksen vyöhykkeen käsitteellä kuvataan lapsen aktuaalisen kehitystason ja potentiaalisen kehitystason välistä etäisyyttä. Aktuaalisella kehitystasolla viitataan lapsen itsenäiseen osaamiseen. Potentiaalilla kehitystasolla taas viitataan osaamiseen, johon lapsi voi yltää aikuisen ohjauksessa tai osaavampien kavereiden kanssa yhteistyössä. Toiminnassa painotetaan lähikehityksen vyöhykkeellä aikuisen aseman ja osaamisen merkitystä. (Hännikäinen ym. 2001, 167–168.)

Päiväkoti nähdään toimintajärjestelmänä, jossa toimintaa luodaan vuorovaikutuksen kautta jatkuvasti. Kehitystä edistävässä kasvatuksessa pyritään yhdistämään lapsilähtöisyys ja tavoitteellinen kasvatustyö. Siinä kasvattajat luovat lähikehityksen vyöhykkeitä yhdessä lasten kanssa ja käytännössä tämä tapahtuu järjestämällä yhteisiä oppimistilanteita, joihin lapset haluavat osallistua olemalla mukana. Oppimisympäristöllä voidaan osaltaan vaikuttaa osallisuuteen. (Hännikäinen ym. 2001, 173–179.)

Piaget'n konstruktivistisessä näkökulmassa korostuu lapsen aktiivisuus ja kypsyminen sekä lapsi nähdään itsenäisenä tutkijana. Lapsen kehitystä määrittää orgaaninen kasvu ja kypsyminen. Lapsi rakentaa myös itse ymmärrystään ja käsitystään maailmasta toimiessaan ympäristönsä kanssa. Ihmisen toimintaa säätelee pyrkimys jäsentyneisiin kokonaisuuksiin ja sopeutuminen ympäristöön. Lapsen nykyiset tietorakenteet kehittyvät ja toisaalta lapsi pyrkii tulkitsemaan tilanteita jo hallitsemiensa ajattelumallien ja niistä muodostuneiden tietorakenteiden varassa. (Hännikäinen ym. 2001, 159–162.)

Kehityopsykologisesti tärkeä vaihe on lapsen kolme ensimmäistä ikävuotta. Näiden vuosien aikana luodaan perusta ihmisen minäkäsitykselle ja hänen käsitykselle ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta. (Keltikangas-Järvinen 2012, 8.) Lapsen sosiaaliset taidot kehittyvät valtavasti kolmen ja seitsemän ikävuoden välillä. Sosiaaliin taitoihin kuuluu kyky tulla toimeen toisten ihmisten kanssa, kyky ratkaista arkisia pulmatilanteita ja saavuttaa itselle tärkeitä asioita loukkaamatta muita. Sosiaaliset taidot ovat osa sosiaalista kyvykkyyttä. Siihen kuuluvat tunne- ja itsesäätelytaidot sekä sosiokognitiiviset taidot. Turvallisessa ja hyvässä ryhmässä sekä vertaisuhteissa lapsi oppii näitä sosiaalisia taitoja. (Järvinen ym. 2015, 28.)

Sensitiivisen aikuisen läsnäolo merkitsee paljon lasten kehityksen edistämisen ja mahdollistamisen kannalta, koska lapsen kehitys tapahtuu vuorovaikutuksessa ympäristön, toisten lasten ja erityisesti lapsesta huolehtivien aikuisten kanssa. Lasten kanssa olevilta aikuisilta vaaditaan sataprosenttista fyysistä ja henkistä läsnäoloa. Passiiviset aikuiset suorastaan estävät lapsen suotuisaa kehitystä. Suomalaisessa varhaiskasvatustutkimuksessa kuultu lause: "Olemme onnistuneet, kun olemme tehneet itsestämme tarpeettomia", on vakava väärinkäsitys. (Kalliala 2012, 54, 55.)

Sensitiivinen kasvattaja eläytyy lapsen kokemusmaailmaan. Sensitiivinen aikuinen vastaa lapsen perustarpeisiin ja on tukena ja turvana silloin, kun lapsi sitä tarvitsee. Sensitiivinen kasvattaja on lapsen tasolla ja hän kohtelee lasta kunnioittavasti ja tasa-arvoisesti. Lapsen tarpeille herkkä kasvattaja tukee lapsen emotionaalista kehitystä ja vahvistaa lapsen rohkeutta oppia ja kokeilla uusia asioita. (Kalliala 2008, 68.)

Tunteiden säätelyn kehitykseen vaikuttavat synnynnäiset herkkyydet, kuten herkkyyys ympäristön ärsykkeille. Tähän kehitykseen vaikuttavat myös geenit, aivojen rakenne ja hermosto. Lisäksi

tunnesäätelyn ehyeen kehittymiseen tarvitaan hyvää ja tasapainoista vuorovaikutusta, tervettä tunneilmastoa lapsen kasvuympäristössä sekä lapsuuden myönteisiä kiintymyssuhteita. (Kokkonen & Kinnunen 2010, 152.)

Temperamentti tarkoittaa ihmisten välisiä eroja reagoida ympäristöön ja omiin sisäisiin tiloihinsa. Erot toimintatavoissa näkyvät jo vauvaiässä ja toimintatavat ovat melko pysyviä läpi elämän. Erot ovat synnynnäisiä ja ne johtuvat biologisista eroista aivojen neuraalisissa säätelyjärjestelmissä ja keskushermoston aktiivisuudessa eri ihmisten välillä. Temperamentti säätelee vuorovaikutusta ja niitä kokemuksia, joka syntyy kasvattajan ja lapsen välillä. Persoonallisuuden kehitys on seurausta vuorovaikutuksesta ja niistä kokemuksista. (Keltikangas-Järvinen 2010, 49–50.)

Lapsi osaa jo pienenä tulkita kasvuympäristönsä tunnekieltä. Kasvattajan tavat vastata lapsen tarpeisiin tuottavat lapselle erilaisia tunnetiloja. Lapsi ei osaa vielä käsitellä toisten ihmisten tunteita omistaan, vaan hän kokee ne itsessään. Lapsi, joka saa päivittäin kokea hyväksyntää ja läheisyyttä, voi kehittyä ja vahvistua perusturvallisuuden tunteessa. Lapselle on tärkeää tuntea itsensä erityiseksi. (Mikkola & Nivalainen 2010, 20.)

Lapsen tunnekehityksen kannalta on tärkeää, että lapsi tiedostaa, ettei ole olemassa väärää tunteita. Kaikenlaiset tunteet ovat sallittuja, mutta niistä seuraavat teot eivät kaikki ole luvallisia. Teoilla voi satuttaa ja vahingoittaa, mutta tunteilla ei. Lapsen kanssa on tärkeää käsitellä ja nimetä erilaisia tunteita, jotta lapsi oppii tunnistamaan omia ja toisten tunteita, sekä reagoimaan niihin oikealla tavalla. (Koivunen & Lehtinen 2015, 142–143.) Sosiokognitiivisten taitojen avulla lapsi oppii ymmärtämään sosiaalista vuorovaikutusta ja eläytymään ja asettumaan toisen ihmisen asemaan ja ymmärtämään ihmisten välisiä suhteita. (Järvinen ym. 2015, 28.)

Aikuinen voi auttaa lasta itsearvioinnissa. Silloin lapsen kokemus omasta osallisuudesta tulee hänelle itselle paremmin tiedostetuksi toiminnaksi. Vasta esiopetusiässä lapsen itsearviointitaidot kehittyvät, sillä sitä ennen lapsella ei välttämättä ole itsearviointiin tarvittavia edellytyksiä. (Heikka, Hujala & Turja 2009, 84.)

Lasten mielipiteiden kuunteleminen ja mukaan ottaminen yhteisen toiminnan suunnitteluun sekä päätöksentekoon ei tarkoita sitä, että kasvattajien tulisi aina pyrkiä toteuttamaan lasten kaikki toiveet. Kun lapsen annetaan tuoda esille omia mielipiteitään, kokemuksiaan, mieltymyksiään, haaveitaan ja toiveitaan, häntä samalla ohjataan oppimisen kannalta merkittävien metakognitiivis-

ten ajattelutaitojen, oman ajattelun tiedostamisen ja pohtimisen harjaannuttamiseen. Lapsi saa kokemuksia muiden ajatusmaailman tiedostamisesta ja muiden asemaan asettumisesta, kun hän kuuntelee muiden lasten ja aikuisten näkemyksiä perusteluineen sekä kun hän joutuu myös itse perustelemaan omia näkemyksiä. (Turja 2007, 170.)

Lasten kyvyt ja taidot osallistua neuvotteluihin ja ilmaista mielipiteitään ovat riippuvaisia heidän saamista kokemuksistaan enemmän kuin lapsen iästä. Lapsen osallisuuden edellytyksenä on vastavuoroinen luottamus, jossa aikuisen on luotettava lapsen kykyihin ja lapsen puolestaan luotettava aikuisen tukeen ja yhteistyöhalukkuuteen. Lapsi pystyy osallistuessaan osoittamaan omaa kypsyyttään, kun kasvattaja antaa sille tilaa ja on itse kypsä ja luotettava omassa toiminnassaan. (Turja & Vuorisalo 2017, 38.)

Aikuisen ja lapsen välinen vuorovaikutus

Vuorovaikutuksen keskeisimpiä asioita ovat aloitteet. Toimintaprosessia hallitsee se, jolla on aloite ja se, jolla on mahdollisuus päättää, kenen aloitteita jatketaan. Vuorovaikutustilanteessa työntekijä tekee aloitteen esittämällä lapselle kysymyksen, johon lapsi antaa vastauksen. Työntekijä arvioi lapsen vastausta, jonka jälkeen työntekijä esittää uuden kysymyksen. Vuoropuhelu etenee työntekijän aloitteiden ja intentioiden mukaan. Tätä institutionaalista vuorovaikutusta Karlsson kutsuu arvioivaksi ja kyseleväksi malliksi. Ammatillaisen aloite on monesti ns. epäaito kysymys, johon työntekijä tietää jo vastauksen. Tässä kolmivaiheisessa mallissa lapsi on aikuisen toiminnan kohteena, jota ohjataan toimimaan aikuisen toiveiden ja suunnitelmien mukaan. (Karlsson 2000, 59–60.)

Demokraattinen dialogi perustuu molemminpuoliseen kunnioittamiseen ja yhdenvertaisuuteen. Ajatuksena on, että keskustelijat ymmärtävät ja osaavat paneutua toistensa kokemukseen sekä yrittävät nähdä asiat toisen kokemustaustasta käsin. Keskustelussa otetaan huomioon molempien osapuolien mielipiteet. Tavoitteena on ymmärtää toisen tarkoitus. Vuorovaikutustilanne voi lähteä liikkeelle myös lapsen aloitteesta. (Karlsson 2000, 63.) Vuorovaikutustaitojen kehitykseen vaikuttaa se, minkälaisia kokemuksia lapsella on vuorovaikutustilanteista kasvattajan kanssa. (Koivunen ym. 2015, 174).

Lapsen toimintaan vaikuttavat aikuisen toiminta ja lapsen omat käsitykset. Lapsen säilyttäessä vahvan itsetunnon ja uskon oppimisen kykyihinsä, hän oppii helpommin. Lapsen käsityksiin ja

tulkintoihin vaikuttaa myös se, miten häntä kohdellaan. Toimintaamme ohjaa esimerkiksi odotukset ja tarkkaavaisuutemme. Keskenään vuorovaikutuksessa ovat toiminta ja käsitykset. Ihminen toimii yksilöllisten käsitystensä ja yhteisössä vallitsevien käytäntöjen ja valmiiden sääntöjen mukaan. Vastavuoroisessa prosessissa yhteisö luo omat käsityksensä toiminnasta. (Karlsson 2000, 31–32.) Osallisuus on toimintaa, joka pohjaa vahvasti vastavuoroisuuteen muiden läsnä olevien ihmisten kanssa ja jossa lapsella on mahdollisuus tietoisesti päästä vaikuttamaan sosiaalisessa ympäristössään. (Turja ym. 2017, 36).

Lapsen taidot ja kyvyt nousevat uudella tavalla esille, kun huomioidaan lapsinäkökulma toimintaa suunniteltaessa. Toisaalta puhuttaessa täysin lapsikeskeisestä näkökulmasta, tämänkaltainen lapsilähtöisyys jättää taka-alalle työntekijän osaamisen tiedon ja ammattitaidon. Keskityttäessä lapsen aktiivisuuteen, osa työntekijöistä on kokenut oma-aloitteisuuden vähenemisen ja passivoitumista. Kun yhteisössä kukin tuo esiin oman näkemyksensä, niin voi syntyä uudenlaisia ideoita. (Karlsson 2000, 37, 52–53.)

2.2 Lastentarhanopettaja osallisuuden tukijana ja mahdollistajana

Osallisuuden kokeminen on vuorovaikutuksen tulos. Osallisuutta ei voi synnyttää, mutta kasvattaja voi luoda edellytyksiä ja mahdollisuuksia lapsen osallisuudelle. Osallisuuden kokemus voi jäädä lapselta kokematta aikuisen yrityksistä huolimatta. Osallisuus on subjektiivinen kokemus, joka voi syntyä ilman näkyvää osallistumista. (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 118–119.)

Lasten osallisuuden lisääminen ja mahdollistaminen lähtevät sitoutuneista kasvattajista, ilman sitoutuneita kasvattajia se ei ole mahdollista. Kehitysmuotoisessa työyhteisössä varhaiskasvattajilla on mahdollisuus huomata, miten heidän toimintansa lisää lasten hyvinvointia ja osallisuutta. Yhteiskunnalliset muutokset ovat lisänneet varhaiskasvattajien osaamisvaatimuksia ja sitä kautta työn kehittämistä. Jotta kasvattajat kykenevät tukemaan lapsia osallisuuteen, heidän on tärkeää nähdä oman osallisuutensa merkitys omassa työssään. (Venninen 2014, 155–156.)

Lasten osallistumiseen ja osallisuuteen suhtautuminen vaihtelee kasvattajien välillä. Tutkija Nigel Thomas on tunnistanut neljä erilaista lähestymistapaa, jotka ovat byrokraattinen, kliininen, kyyninen ja arvosidonnainen. Yhteisöllisyyden ja sen ylläpitäminen vaativat kasvattajilta kykyä reflektoida omaa toimintaansa. Kliinisessä lähestymistavassa osallistumista pidetään yleensä lapselle

riskinä ja hyvinvointia uhkaavana, joten hänet helposti suljetaan pois keskusteluista ja päätöksenteosta. Kliinisessä lähestymistavassa lapsia tarkastellaan emotionaalisen ja haavoittuvuuden näkökulmasta. Byrokraattisessa lähestymistavassa kasvattajien tavoite on täyttää kaikki muodolliset vaatimukset, mitä organisaatio on laatinut, jotta lasten osallisuus mahdollistuu. (Eskel & Marttila 2013, 83.)

Arvosidonnaisessa lähestymistavassa kasvattajat tuntevat lasten osallisuuden hyväksi ja merkittävänä asiaksi, koska se on lasten oikeus. Tässä lähestymistavassa koetaan osallisuuden kohentavan päätöksenteon laatua ja johtavan parempiin käytäntöihin sekä lopputuloksiin. Kasvattajat kokevat olevansa vastuussa lapsen tukemisessa ja osallistumismahdollisuuksien luomisessa. Kyynisessä lähestymistavassa lapsen osallisuus koetaan vaaraksi, koska lasta pidetään valtaa havittelevana ja manipuloivana, mutta kuitenkin vastuuta kaihtavana. Kasvattajat, jotka toimivat kyynisen lähestymistavan mukaan, ajattelevat lapsella olevan jo ennestään liikaa vaikutusvaltaa eikä sitä saisi enää lisätä. (Eskel ym. 2013, 84.)

Osallisuuden käsite

Osallisuutta on määritelty monella tavalla eri lähteissä. Keskeisiä määrittelyitä ovat kuulluksi tuleminen, vaikuttaminen omassa yhteisössään sekä tunne ja tietoisuus omasta osallisuudesta. Lisäksi muita näkökulmia ovat vastuunottaminen, tasa-arvoisuus, demokraattisuus, muiden erilaisuuden hyväksyminen, vapaaehtoisuuteen perustuva osallisuus sekä avun saaminen osallisuuden mahdollistumiseksi. (Turja 2011, 7-8.)

Yhteiskunnassa osallisena olemisen näkökulma tarkoittaa jokaisen ihmisen mahdollisuutta esimerkiksi terveyteen, työhön, koulutukseen ja sosiaalisiin suhteisiin. Osallisuus on demokratian perusrakenne ja ihmisillä on oikeus osallistua ja vaikuttaa itseään koskeviin asioihin sekä olla vaikuttamassa yhteiskunnan kehitykseen. Ihmisten yhteiskunnallinen aktiivisuus ja osallisuuden määrä vaihtelevat eri elämäntilanteiden mukaan. Sosiaaliset verkostot ja osallisuuden kokeminen toimivat suojaavana tekijänä syrjäytymistä vastaan. Osallistuminen on polku osallisuuden kokeamiseen. Ihmisen mahdollisuus vaikuttaa omaa elämää koskeviin asioihin on merkittävä osa yhteiskunnallista osallistumista ja kiinnittymistä yhteisöön. Osallisuutta lisäämällä estetään eriarvoisuutta ja yhteiskunnasta syrjäytymistä. Osallisuuden lisäämisessä ja vahvistamisessa tärkeässä asemassa ovat esimerkiksi varhaiskasvatuspalvelut, koulut, järjestöt, seurakunnat ja yhdistykset. (Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos 2017, viitattu 13.5.2018.)

Osallistuminen on mukanaoloa, mutta se voi tapahtua ilman omakohtaista panosta. Osallisuus näkyy kokemuksena ja se on omakohtaista sitoutumista ja vaikuttamista vastavuoroisesti. Osallisuus on lasten oikeus, joka vaikuttaa heidän hyvinvointiin. Lasten monipuoliset verkostot ja osallisuus sekä sosiaalisen pääoman kartuttaminen ovat vastauksia lasten pahoinvointia vastaan lasten parempien kasvuolojen puolesta. Lapsen kuulluksi tuleminen, osallisuus ja kokemusten jakaminen mahdollistuvat pitkälle toiminnan ja tilan kautta. Lapselle osallisuus voi merkitä oppimista, sitoutumista, turvaa ja kiinnittymistä yhteisöön. (Eskel ym. 2013, 86.)

Maria Kaisa Aula (2011, 35.) kirjoittaa, että kasvattajat voivat pelätä osallisuuden lyhentävän lapsuutta, mutta lapsen antaman tiedon arvostus on samalla lapsuuden arvostamista. Kasvattajat voivat pelätä heidän auktoriteettinsa vaarantuvan, jos he kyselevät ja kuuntelevat lasten mielipiteitä. Joskus osallisuus tulkitaan virheellisesti ja luullaan, että se on vallan siirtämistä lapsille. Kasvattajalla säilyy aina lopullinen päättäjän vastuu. Kasvattaja, joka kuuntelee ja ottaa selvää lasten mielipiteistä ja näkemyksistä vahvistaa omaa arvostustaan.

Päiväkodin arki

Varhaiskasvatuksessa jokaiseen päivään liittyvät tietyt perustoiminnot. Lapselle päivähoitopäivä on kokonaisuus. Päiväkodin perustoiminnot pitävät sisällään päiväkodin eri toiminnot kuten ruokailut, ulkoilun, lepo hetken, ohjatun toiminnan, perushoitotilanteet ja leikin. Jokainen päivä on erilainen, mutta päivärytmi on säännöllinen ja ennakoitavissa. Kokopäiväpedagogiikassa on tärkeää suunnitella päivittäiset toiminnot sujuviksi ja lapsen kasvua ja kehitystä tukeviksi. Lapsen päiväkotipäivä alkaa, kun hän tulee päiväkotiin. Ennen kello kahdeksalta alkavaa aamupalaa lapsella on omaehtoista leikkiaikaa. Hän voi pelaila, piirrellä, katsella kirjaa tai vaikka jutella kaverin tai aikuisen kanssa. Yhteinen päivän aloitus voi alkaa aamupiirissä, jossa katsotaan esimerkiksi ketä on paikalla. Aamupiirissä voidaan keskustella lapsille tärkeistä asioista ja katsoa kalenteri. Aamupäivän yksilö- ja ryhmätoiminnot, paja- ja projektityöskentelyt sekä aamupäivä ulkoilu ajoittuvat klo. 9-11 välille. (Järvinen, Laine & Hellman-Suominen 2009, 165–166.)

Päiväkodissa lounas tarjotaan klo.11–11.30, jonka jälkeen lapsen päivärytmiin kuuluu lepo- tai rentoutushetki. Silloin kuunnellaan satua tai rauhallista musiikkia. Välipala nautitaan klo.14 lepo hetken jälkeen. Iltapäivällä lapset voivat leikkiä sisätiloissa ennen iltapäivä ulkoilua ja kotiin lähtöä. (Järvinen ym. 2009, 167.) Päiväkodin päiväjärjestyksellä on merkitystä siihen, kuinka turvalli-

seksi ja luottavaiseksi lapsi kokee olonsa. Päivärytmin ennakoitavuus ja toistuvuus lisäävät oma-toimisuutta ja itseluottamusta ja lapsi oppii, kuinka päivä etenee. Hyvin suunniteltu päivärytmi edesauttaa lasten luovuuden kehittymistä, aktiivisuutta ja omaa ajattelua. Lisäksi hyvällä suunnittelulla on suuri vaikutus lapsen sosiaalisuuteen ja tunne-elämään. Perushoitotilanteiden yhteydessä voidaan saavuttaa monia tärkeitä tiedollisia ja taidollisia asioita esimerkiksi kehittää lapsen aisti- ja havaintotoimintoja, kielellistä ilmaisua, erilaista koordinoitua ja motoriikkaa, toisten kanssa yhdessä toimimista, itsetuntemusta sekä itsetuntoa. (Kettukangas & Härkönen 2014, 101–102.)

Lastentarhanopettajat osallistuvat päiväkodin päivittäisiin toimintoihin kuten lapsiryhmien ohjaukseen, satujen lukemiseen, lasten ruokailuihin, ulkoilemiseen, perustoimintoihin sekä yhteistyöhön vanhempien ja muiden yhteistyötahojen kanssa. Lastentarhanopettajilla on vastuu ryhmän pedagogisesta toiminnasta niin opetuksen kuin suunnittelunkin osalta, koska he ovat lasten opetuksen, kasvatuksen ja hoidon pedagogisia asiantuntijoita. Lastentarhanopettajat vastaavat myös tiimin toiminnasta. (Järvinen ym. 2009, 95.) Lastentarhanopettajilla tulee olla taitoa kuunnella ja ottaa huomioon lasten aloitteet päivittäisissä kasvatuksellisissa tilanteissa sekä pitkäntähtäimen pedagogisissa toimintojen suunnitelmissa. Lastentarhanopettajilta vaaditaan tietoa lapsen kasvusta, kehityksestä ja oppimisesta, jotta he pystyvät mahdollistamaan lapsen osallisuuden perustoiminnoissa. (Kettukangas ym. 2014, 96).

Lapsilähtöisyys

Lapsilähtöisyyden käsite on osittain korvannut aikaisemmin lapsikeskeisyyden. Lapsilähtöisyyttä ja –keskeisyyttä yhdistää lapsen tarpeiden ensisijaisuus. Lapsilähtöisyyttä kannatetaan ja on tärkeää ymmärtää, että on mahdollista ja tavoiteltavaa yhdistää aikuisjohtoisuus sellaiseen lapsilähtöisyyteen, joka painottaa lasten mahdollisuuksia omakohtaisten merkitysten luomiseen ja antaa lapsille mahdollisuuden vaikuttaa tarkoituksenmukaisesti itseään koskeviin päätöksiin. (Kalliala 2012, 47–48.)

Eeva Hujalan mukaan lapsilähtöisyys perustuu lapsen yksilöllisyyden kunnioittamiseen ja tarpeiden tunnistamiseen. Sen pohjalta tulisi luoda mahdollisuudet spontaanille oppimiselle. Leikki on tärkeää, koska leikissä omaehtoinen oppiminen toteutuu luontevimmin. Kasvattaja uskoo lapsen haluun ja kykyyn oppia sekä kasvaa. Kasvatuksellisen prosessin tavoitteet ja sisällöt sekä menetelmät nousevat lapsesta. (Kalliala 2012, 50.)

Uusin lapsitutkimus sosiologian, kasvatustieteen, psykologian, aivotutkimuksen ja kulttuurin tutkimuspiireissä on tuonut esille taitavan, osaavan ja kyvykkään lapsen. Instituutioissa ei esteenä ole lapsen osallistumiselle lapsi itse eikä hänen puutteelliset taitonsa, vaan aikuisten toimintakulttuuri. Toiminnan muutoksen esteenä ovat arjen toimintakulttuurien pitkät perinteet, joita ohjaavat käsitykset lapsista ja heidän kanssaan toimimisesta. Tapa organisoida toimintaa asettaa lapsen toisarvoiseen asemaan, joka estää lapsen aktiivisen ja aloitteellisen toiminnan. Lapset ovat työntekijöiden toiminnan kohteena. Jotta toimintakulttuuri muuttuisi ja kehittyisi, tarvitaan erityisosaamista ja muuntautumiskykyä. (Karlsson 2000, 13 – 14.)

Puhuessamme lapsista, paljastamme samalla omat asenteemme ja arvostuksemme. Välitämme puheellamme, näemmekö lapsen avuttomana ja tahdottomana kasvatuksen kohteena vai yksilönä, jolla on oma tahto, omia vahvuuksia ja omia tavoitteita. Aikuislähtöisyys tulee esille päiväkodissa esimerkiksi lapsiin kohdistuvana tavallisuuden ja normaaliuden vaatimuksena, silloin kasvattajat pyrkivät muovaamaan lapsesta ihanteidensa mukaisen yksilön ja tarjoamaan lapsille aikuisten valmiiksi suunnittelemaa ikä- ja kehitysvaiheen mukaista toimintaa. Lasten ideat ja aloitteet usein sivutetaan, koska aikuiset haluavat pitää kiinni omista suunnitelmistaan. (Järvinen ym. 2015, 14.)

Osallisuus varhaiskasvatuksessa

Turjan (2016, 47.) mukaan osallisuudella tarkoitetaan sitä, että ihmiset voivat tulla kuulluiksi sekä he voivat vaikuttaa heitä koskeviin asioihin. He osallistuvat asioiden suunnitteluun, päätöksentekoon sekä ottavat vastuuta asioiden toteuttamisesta. Varhaiskasvatuksen piirissä osallisuus käsitteenä herättää kysymyksiä ja tulkintoja siitä, mistä siinä on oikeastaan kysymys. Osallisuus kytkeytyy vahvasti yhteisöllisyyteen, joten kasvatustieteen keskustelun ydin on siirtynyt lapsen yksilöllisyydestä ryhmän jäsenyyteen ja yhteiseen toimintaan niin lapsiryhmässä kuin lasten ja aikuisten kesken. Tehtyjen selvitysten mukaan varhaiskasvattajat mieltävät osallisuuden usein pelkäksi lasten osallistumiseksi sekä aktiivisuudeksi. Siihen ei liity yhteisöllisyyttä, johon olennaisesti kuuluu lasten ja aikuisten tasavertainen toiminta tai neuvottelu.

Osallisuuden käsitettä voidaan määritellä myös sen käyttöyhteyden perusteella. Se voidaan liittää esimerkiksi sosiaalisen syrjäytymisen ja monenlaisen osattomaksi jäämisen ehkäisemiseen sekä yhteisön pyrkimyksiin kohdella kaikkia jäseniään tasapuolisesti. Esimerkiksi päivähoitossa sosi-

aalisissa suhteissaan erityistä tukea tarvitseva lapsi voi kokea jo pelkästään ryhmään kuulumisen positiivisena, hänelle itselleen merkittävänä asiana. Osallistuminen voi olla alku syvemmälle osallisuudelle, jossa osallistujat voivat olla mukana, mutta he eivät ole itse olleet vaikuttamassa sen sisältöön ja toteutukseen. Osallistamisella tarkoitetaan sellaisia toimintoja ja toimenpiteitä, joilla yritetään saattaa lapsia tai vanhempia osallisiksi. Osallistamisessa lapsi on ensisijaisesti toimenpiteiden passiivinen kohde eikä asemoidu vapaasta tahdostaan toimivaksi aktiiviseksi subjektiksi. (Turja 2016, 47–48.)

Osallisuus liittyy kaikkeen lasten toimintaan. Se määrittelee lapsen osallisuuden päiväkodin arkeen, rutiineihin ja perustoimintoihin, joissa lapsi nähdään toimijana. Osallisuus sosiaalisissa suhteissa ja ryhmätoiminnassa liittyy vuorovaikutukseen ja yhteiseen toimintaan ryhmässä, jossa kaikki osallistujat, kasvattajat ja lapset ovat tasa-arvoisia. Osallisuus kokemuksena liittyy jokaisen lapsen henkilökohtaisiin kokemuksiin osallisuudesta päiväkodissa. Pienten lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa rakentuu lapsen ja aikuisen sekä ryhmän ja yksilön välisessä vuorovaikutuksessa, jokapäiväisissä pienissä kohtaamisissa, valintatilanteissa ja yhteiseen toimintaan vaikuttamisessa. Lapsen osallisuuden voidaan ajatella olevan lapsen oma kokemus merkityksellisestä tilanteesta tai kohtaamisesta arjessa. Osallisuuden kokemus synnyttää lapsessa ilon ja innostuksen tunteita ja luo tilanteesta mielekkään oppimisen ja vuorovaikutuksen tilanteen, johon lapsi sitoutuu intensiivisesti. Suomalaisessa varhaiskasvatuksessa osallisuuden käsitettä on avattu vaikuttamisen ja valintojen tekemisen kautta, jolloin osallisuus määritellään oikeudeksi tehdä valintoja ja päätöksiä, esimerkiksi lapset voivat valita leikkejään tai äänestää koko ryhmän retki-kohteesta. (Leinonen 2014, 18.)

Osallisuuden toteuttaminen päiväkodissa

Järvisen ja Mikkolan mukaan lapsen osallisuus syntyy vuorovaikutuksessa toisiin lapsiin sekä aikuisiin. Lapselle osallisuus merkitsee hyvin käytännöllistä asiaa. Se toteutuu, kun lapsi tulee kuulluksi ja ymmärretyksi sekä hänen ideoihinsa suhtaudutaan myönteisesti ja kannustavasti. Lapsi saa myös tehdä valintoja ja olla mukana päätöksenteossa. Lapsi voi hyvin, mikäli hän tuntee olevansa aktiivinen toimija omassa elämässään. Osallisuutta lisääväksi tekijäksi nostetaan varsin usein kasvattajan lapsikäsitteen muuttuminen. Tämän päivän varhaiskasvattajan tulisi opetella uusia työmenetelmiä ja kehittää ymmärrystään sekä keskustelua siitä, mitä osallisuus tarkoittaa omassa työssään. Esimerkiksi perinteiset aikuisten suunnittelemat ja kerran viikossa vetämät kaavamaiset toimintatuokioidot eivät puhu lasten osallisuuden ja vaikuttamisen puolesta,

tavoitteena onkin rakentaa uusia rutiineja ja toimintatapoja ottamalla lapset mukaan toiminnan suunnitteluun. Myös perinteisen kaavan mukaan etenevään päiväjärjestykseen tulisi järjestää aikaa ja mahdollisuuksia kuunnella lasten ideoita ja ehdotuksia. Osallisuudessa on kyse myös lasten vertaiskulttuurin ja aikuisten tuottaman kannattelevan rakennelman kohtaamisesta ja yhteen limittymisestä. Osallisuuden toteuttamisen edellytyksenä on aikuisten kiinnostus ja kyky olla yhteydessä lasten vertaiskulttuuriin. Päivärytmin tulee olla riittävän väljä, jotta siinä on tarpeeksi tilaa yhteyksien syntymiselle. Toiminnan rakenteiden avulla luodaan mahdollisuuksia lasten ja aikuisten välisille suunnitelluille sekä spontaaneille kohtaamisille. (Järvinen ym. 2015, 17–18.)

Päiväkodissa arkea ohjaavat erilaiset rutiinit ja toimintatavat. Jotkut toimintatavoista ovat kasvatustajien päättämiä ja joidenkin toimintatapojen kohdalla lapsilla on enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa. Lapsen osallisuuden mahdollisuudet vaihtuvat samalla tavalla. Osallisuuden vastapuolella on se, että aikuinen päättää ja lapsi mukautuu aikuisen päätöksiin. Lapsille annetaan useita toiminnan mahdollisuuksia, mutta kasvattajien luoman päiväkotiarjen ja rakenteiden sisällä. (Roos 2016, 54.)

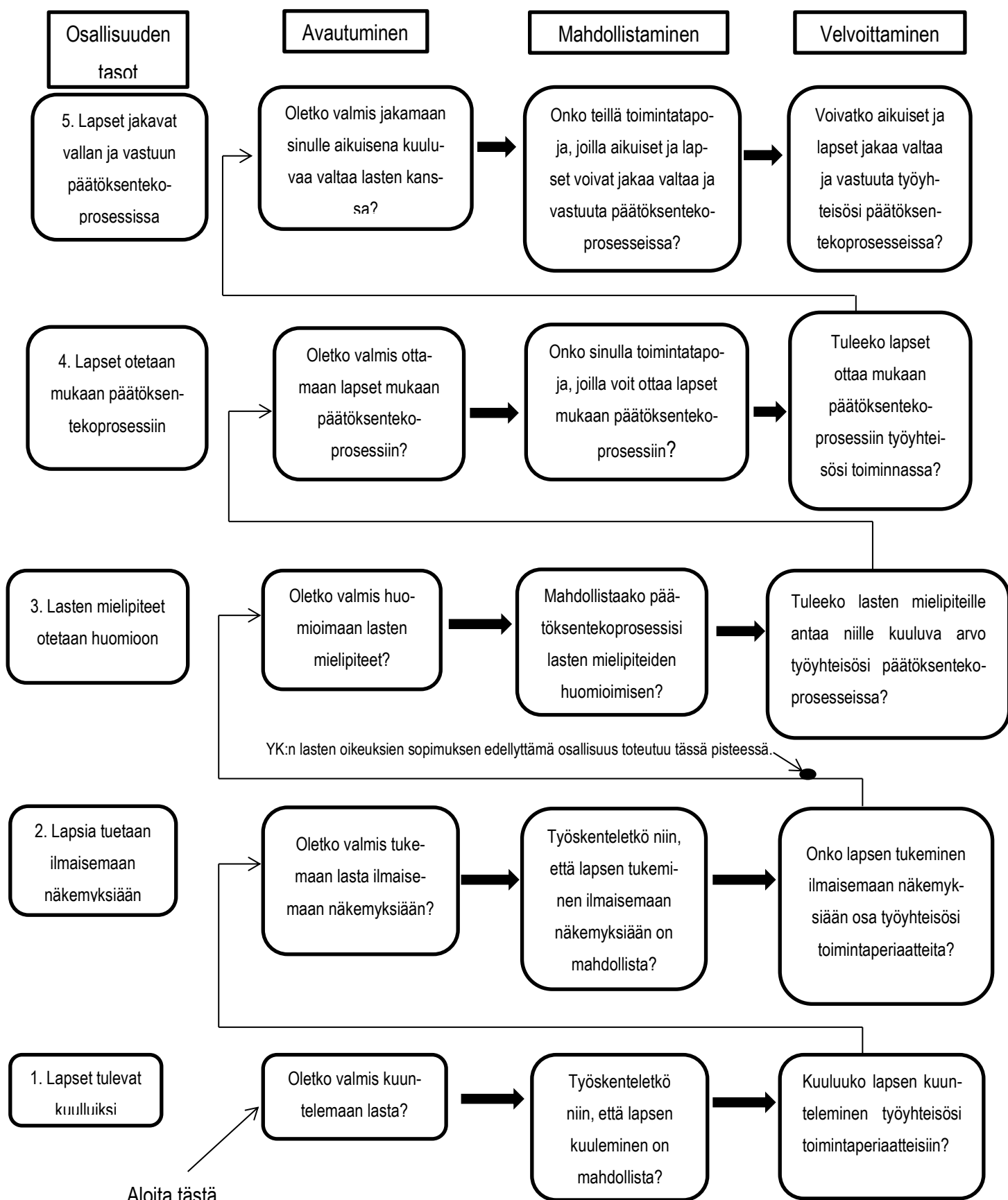
2000-luvulla on alettu pohtimaan lasten osallisuutta ja mahdollisuuksia osallistua aloitteellisesti. Lasten parlamentteja on perustettu ja käytetty osallisuuden askelmia ja mittareita. Lapsilla on oma valtakunnallinen lapsiasiavaltuutettu. Lasten ideat ja aloitteet otetaan huomioon, kun halutaan toimia yhdessä lasten kanssa ja selvitetään, millaisia toiveita ja ajatuksia lapsilla on. Tutkimusten mukaan mitä enemmän aikuinen kysyy, sitä vähemmän lapset kysyvät ja toisinpäin. Kun kaikki osapuolet ovat aidosti kiinnostuneita, syntyy innostava ja hedelmällinen tilanne, joka perustuu vastavuoroisuuteen ja kumppanuuteen. Toiminnassa ei huomioida pelkästään puutteita ja lapsia ei arvioida jatkuvasti. Aikuiset ja lapset hyväksytään aktiivisina, osaavina ja luovina toimijoina sekä kulttuurin ja tiedon tuottajina. Lapsille luodaan aikaa ja tilaa tuoda esille näkemyksiään, tapojaan toimia ja ajatella. Ammattilaisille myös luodaan tilaa ja aikaa pohtia, mitä uutta tietoa saadaan lapsilta, mitä lasten esiin tuoma kertoo ja miten se tulee huomioida toiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa. Kohtaavassa toimintakulttuurissa huomioidaan aikuisen osaaminen, tieto ja ammattitaito sekä käytetään kasvatusta- ja opetussuunnitelmia. Aikuisen tehtävänä on sitoa eri tarkastelutavat yhteen. Kaikkien osapuolten osaamista hyödyntäen luodaan jatkuvasti toimintaa ja sen tavoitteita. (Karlsson 2014, 216, 221.)

Osallisuuden toimintaa ohjaava malli

Opinnäytetyöni teoreettinen viitekehys muodostuu lasten osallisuuden teoriasta ja Harry Shierin (2001) osallisuuden poluista: lapsia kuunnellaan, lapsia tuetaan ilmaisemaan omia näkemyksiä, lasten näkemykset otetaan huomioon, lapset otetaan mukaan päätöksentekoon ja lasten kanssa jaetaan valtaa ja vastuuta päätöksenteossa.

Shierin malli tarkastelee osallisuutta aikuisen ja lapsen välisen vuorovaikutuksen kautta. Sensitiivisen havainnoinnin kautta aikuinen oppii hyödyntämään osallisuuden eri tasoja lapsen persoonallisuuden ja kehitystason mukaisesti eikä pakota lasta toimimaan sellaisella tasolla, johon hän ei ole vielä valmis. Ammattitaitoinen kasvattaja osaakin hahmottaa lasten taidot ja tarpeet ja hyödyntää itse vuorovaikutuksessaan lapsiin osallisuuden eri tasoja. Shierin mukaan osallisuuden tasoja tulisikin käyttää suunnan näyttäjinä tai tukea antavana työkaluna lapsen osallisuuden tukemisessa. Jokainen vuorovaikutus- tai valintatilanne sisältää useita eri osallisuuden tasoja ja aikuisen herkkyyden ja ammattitaidon varaan rakentuu onnistunut osallisuuden kokemus, jossa lapsi pääsee harjoittelemaan ja käyttämään kasvavaa taitoaan päätöksentekijänä ja vastuunottajana. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen vähimmäistason raja kulkee kolmannen ja neljännen tason välissä. (Shier 2001,110–115.)

Päiväkodin arki tarjoaa monia mahdollisuuksia lapsen osallisuudelle. Lasten osallisuutta käytännön varhaiskasvatustyössä voidaan tarkastella esimerkiksi Shierin osallisuuden tasomallin (Kuvio 1) mukaan. Shierin (2001) osallisuuden polku koostuu viidestä osallisuuden tasosta, joista jokaisesta määrittää kolme aikuisen sitoutumisen astetta. Ensimmäisenä tarvitaan kykyä vastaanottaa uusi ajatus ja ravistella auki vanhaan toimintakulttuuriin kuuluvia rakenteita (avautuminen), olivat ne sitten yksittäisen kasvattajan ajatuksiin perustuvia tai sitten koko organisaation arvoihin sidottuja. Ajattelun muutoksen jälkeen kasvattajan ja koko organisaation on ryhdyttävä toimiin, annettava mahdollisuus osallisuuden muutokselle toimintakulttuurissa (mahdollistaminen) ja lopuksi kasvattajan ja koko kasvatusyhteisön on sitouduttava uuteen malliin, jolloin lasten osallisuuden tasosta tulee velvoite aikuisille (sitoutuminen). (Shier 2001,110.)

KUVIO 1 Shierin osallisuuden tasomalli (julkaistu englanniksi 2001 Children & society; Kuvatekstien käännös J. Leinonen, 2010)

Varsinainen polku lapsen osallisuuteen lähtee liikkeelle aikuisen ja lapsen väliseen vuorovaikutukseen liittyvästä perusasiasta, lapsen kuuntelemisesta. Shierin osallisuuden polun ensimmäinen taso on lapsen kuunteleminen. Aikuiselle se merkitsee velvollisuutta sekä asenteiden (avautuminen) että toimintaympäristön rakenteiden esimerkiksi rutiinien ja toimintakulttuurin (mahdollistaminen) muutoksen kautta varmistaa, että lapsella on mahdollisuus ilmaista itseään ja saada aikuisen huomio asialle. Kun lapsen kuuntelemiseen on koko työyhteisössä ja tiimissä sitouduttu (sitoutuminen), voidaan siirtyä polulla eteenpäin. (Shier 2001,111.)

Toiseksi tasoksi Shier on kirjannut lapsen tukemisen ilmaisemaan omia mielipiteitään. Kuuntelemisen lisäksi on tällä tasolla syytä kiinnittää huomiota siihen, miksi lapset eivät ilmaise mielipiteitään ja miten aikuinen voi mahdollistaa mielipiteiden ilmaisemisen. Tällä toisella tasolla aikuisten tulisi varmistaa, että jokaisen lapsen mielipiteiden ilmaisemista rohkaistaan ja että, aikuisilla on käytössään riittävästi resursseja ja tahtoa mielipiteen ilmaisun tukemiseen. On tärkeä tunnistaa ero lasten kuuntelemisen ja mielipiteiden ilmaisun tukemisen välillä. (Shier 2001, 112.)

Osallisuuden polun kolmannella tasolla aikuiset ottavat toiminnassaan lasten mielipiteet ja aloitteet huomioon. Tämä ei tarkoita sitä, että aikuisen tulisi toimia lasten käskytettävänä ja muuttaa toimintaansa aina, kun lapsi huomaa haluta jotain uutta. Ryhmässä toimittaessa jokaisen lapsen tahtoa ei voida resurssien puitteissa täyttää, mutta aikuisen tulee huomioida lapsen mielipide ja perustella mikä tai mitkä näkemyksistä toteutetaan käytännössä. Joskus on perusteltua toteuttaa toiminta aikuisen parhaaksi katsomalla tavalla, jolloin lapset voidaan sitouttaa toimintaan selvittämällä heille perustelut. (Shier 2001, 113.)

Neljännellä tasolla lapsi otetaan mukaan päätöksentekoprosessiin. Aikuinen luovuttaa lapselle omaa valtaansa, mutta kantaa edelleen päätösten tuoman vastuun. Tällä tasolla aikuinen ja lapsi pysähtyvät yhdessä pohtimaan ja kommunikoimaan päätettävästä asiasta niin, että aikuiset aktiivisesti ottavat lasten näkemykset huomioon ja tukevat heitä niiden esittämisessä. Tämän tason toimintaan kuuluu suunnitteleminen ja näkemysten esittämien sekä niiden puoltaminen tai hylkääminen demokraattisesti. Tämän tason mukanaan tuoman osallisuuden tavoitteena voi olla myös lasten sitouttaminen tehtyihin päätöksiin ja auttaa heitä oppimaan vastuuntuntoa ja empatiaa. (Shier 2001, 114.)

Osallisuuden viidennellä tasolla lapset jakavat valtaa ja vastuuta päätöksenteossa. Osallisuuden polun neljännen ja viidennen tason välinen ero on vähemmän selkeä kuin edeltävien tasojen välinen. Merkittävin ero on yhä vallan ja sen myötä vastuun jakautumisessa lasten ja aikuisten välillä. Aikuisten on hyväksyttävä tosiasia, että varmistaakseen lasten osallisuuden tällä tasolla, heidän on annettava osa vallastaan lapsille ja tuettava heitä kantamaan saamaansa vastuuta. Viidennellä tasolla lapset jakavat vallan ja vastuun aikuisten kanssa. (Shier 2001, 115.)

3 AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA LASTEN OSALLISUUDESTA

Lasten osallisuutta on tutkittu lasten ja työntekijöiden näkökulmasta. Olen valinnut sellaisia aikaisempia tutkimuksia, jotka käsittelevät varhaiskasvatushenkilöstön kokemuksia osallisuudesta ja osallisuuden toteutumista päiväkodeissa.

Lappeenrannassa toteutetusta lasten laatuhaastattelusta (2007) muodostui Päivi Virkin väitöstutkimuksen esitutkimusaineisto. Tutkimuksella on tuotettu tietoa päiväkodin varhaiskasvatuksesta sekä lasten näkökulmasta että kasvattajien kokemuksista. Väitöstutkimuksessa on selvitetty lasten ja kasvattajien kokemuksia ja käsityksiä lasten toimijuudesta ja osallisuudesta varhaiskasvatuskäytännössä. (Virkki 2015, 147–148,153.)

Virkin väitöskirjan ”Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä” tulosten perusteella lasten osallisuus on riippuvainen siitä, millaisia toimijoita lasten ajatellaan olevan. Tutkimuksen mukaan lapset voidaan nähdä kasvattajien toiminnan kohteina, ympäristöstä ohjautuvina toimijoina, yhdenvertaisina toimijoina toistensa ja kasvattajiensa kanssa sekä omaehtoisina toimijoina. Virkki tuo esille väitöskirjassaan, että kasvattajien tulisi ymmärtää osallisuuden käsite nykyistä laajemmin ja oppia osallistamaan lapsia perustoiminnoissa, työssä, opetuksessa, juhlissa ja retkillä siten, että lapset kokisivat leikinomaisen, luontevan, vapauttavan, iloisen ja toiminnallisen osallisuuden ja yhteyden omaan elämäänsä, itseensä ja toisiinsa. (Virkki 2015, 132–140.)

Vennisen, Leinosen ja Ojalan tutkimusraportissa ”Parasta on kun yhteinen kokemus siirtyy jae-tuksi iloksi”. Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa tutkijat selvittivät pääkaupunkiseudun varhaiskasvattajien käsityksiä lasten osallisuudesta. Tutkimusraportin mukaan tärkeimmiksi lapsen osallisuuden seikoiksi nousivat: oikeus iloita itsestään, tarpeiden täytyminen, oppiminen aikuisen turvassa, vaikuttamiskokemukset, omatoimisuuden harjoittelu, vastuuseen kasvaminen ja maailman yhteinen tulkitseminen. Tutkimusraportissa tuodaan esille, että jokaisella lapsella on oikeus olla sellaisten aikuisten kasvatettavana, jotka kunnioittavat ja kuuntelevat lasta ja kiinnostuvat lapsen maailmasta yhä uudelleen. Tutkimusraportissa aikuisilta vaadittavia asioita lasten osallisuuden vahvistamisessa ovat osallisuutta mahdollistavien olosuhteiden luominen, taitoon ja haluun kerätä lapsesta tietoa, kykyyn hyödyntää lapsilta saatavaa tietoa sekä kiinnostus kehittää osallisuutta tukevia toimintatapoja työssään. (Venninen, Leinonen & Ojala 2010, 64–65.)

4 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMINEN

Opinnäytetyöni on kvalitatiivinen eli laadullinen työ ja olen valinnut opinnäytetyöni menetelmäksi ryhmämuotoisen teemahaastattelun. Tässä luvussa käsitellään opinnäytetyöni tarkoitusta, tutkimuskysymystä ja tavoitetta, metodologisia lähtökohtia, kohderyhmää, aineistonkeruuta ja aineiston analyysiä sekä opinnäytetyöni luotettavuutta ja eettisyyttä.

4.1 Opinnäytetyön tarkoitus ja tutkimuskysymys

Opinnäytetyöni tarkoituksena on kuvailla päiväkodin lastentarhanopettajien kokemuksia lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa. Opinnäytetyöni tavoitteena on saada konkreettista tietoa lastentarhanopettajien kokemuksista lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa. Opinnäytetyöni kautta saatu tieto lasten osallisuudesta ja heidän osallistamisesta kehittää lastentarhanopettajien taitoja työskennellä lapsilähtöisemmin ja lasta osallistavammin päiväkodin arjessa. Toivon, että opinnäytetyöni herättää keskustelua tutkimuspäiväkodissa ja auttaa lastentarhanopettajia kehittämään omaa työtään. Osallisuuden myötä lapsille kehittyy keskustelu-, neuvottelu- ja kommunikointitaidot sekä päätöksentekotaidot.

Tutkimuskysymykseni on: Millaiseksi lastentarhanopettajat kuvailevat lasten osallisuutta päiväkodin arjessa?

Opinnäytetyössäni korostuvat sosiaalialan ammattikorkeakoulutuksen kompetensseista sosiaalialan eettinen osaaminen, asiakastyöosaaminen sekä kriittinen ja osallisuutta lisäävä yhteiskuntaosaaminen. Sosiaalialan tulevana ammattilaisena päämääränäni on yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistäminen. Opinnäytetyöni aihe nostaa tietoisuuteeni lasten osallisuutta ja kehittää taitojani työskennellä päiväkodin arjessa kohti osallisempaa varhaiskasvatusta. Sosiaalialan ammatillisessa työssäni pyrin kunnioittamaan asiakkaan oikeutta ja vastuuta päättää omista asioista ja haluan oppia rohkaisemaan asiakkaita laajaan osallisuuteen. Varhaiskasvatuksessa kasvattajana tulen edistämään lasten ja vanhempien kuulluksi tuleamista, osallisuutta ja otan heidän mielipiteensä huomioon sekä vahvistan ja edistän lasten oikeuksien toteutumista ja hyvinvointia yhteiskunnassa. Opinnäytetyöstäni saadun tiedon avulla voin kehittää ja syventää omaa toimintaani päiväkodin arjessa kohti lasta osallistavampaan suuntaan.

4.2 Metodologiset lähtökohdat

Kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus on luonteeltaan kokonaisvaltaista ja tutkimuksen lähtökohdaksi on todellisen elämän kuvaaminen. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on tarkoituksena löytää ja paljastaa tosiasioita eikä vaan todentaa jo olemassa olevaa tietoa. (Hirsjärvi, Remes & Rajavaara 2014, 161.) Opinnäytetyöni on kvalitatiivinen eli laadullinen työ. Tutkimukseni tavoitteena on pyrkiä kuvailemaan lastentarhanopettajien elettyä kokemusta lasten osallisuudesta. Metsämuuronen (2006, 91) mukaan tutkittavaa tapausta pyritään ymmärtämään mahdollisimman syvällisesti ja monipuolisesti. Valitsin kvalitatiivisen tutkimusmenetelmän opinnäytetyöhöni, koska pyrin ymmärtämään syvällisemmin tutkimuspäiväkodin lastentarhanopettajien kokemuksia lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa.

Laadullisessa tutkimuksessa on tavoitteena ymmärtää tutkittavaa kohdetta. Tutkimus voi alkaa siitä, että tutkija yrittää selvittää kenttää, jossa hän toimii. Tutkimuksen aineiston koko määräytyy siitä, kuinka monta jäsentä tällaiseen ryhmään kuuluu. (Hirsjärvi ym. 2014, 181–182.) Opinnäytetyöni teoriassa olen perehtynyt osallisuuden käsitteeseen ja Shierin (2001) osallisuuden polkuun, joka avaa ymmärrystä lastentarhanopettajien kokemuksille lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa.

Tutkimuksen metodologialla tarkoitetaan lähestymistapaa, jolla tutkitaan tutkimusaihetta. Hyvin valittu metodologia on käyttökelpoista, kun se palvelee käytännön tutkimusta. (Metsämuuronen 2006, 83.) Kvalitatiivisessa tutkimuksessa käytetään metodeita aineiston hankinnassa, joissa tutkittavien mielipiteet ja näkökulmat pääsevät esille. Tällaisia metodeja ovat esimerkiksi teemahaastattelut, ryhmähaastattelut ja osallistuva havainnointi. Opinnäytetyöni aineisto hankitaan ryhmämuotoisena teemahaastatteluna, jossa haastateltavina ovat tutkimuspäiväkodin lastentarhanopettajat. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkittavien joukko on valittu tarkoituksenmukaisesti eikä satunnaisia menetelmiä käyttäen. Opinnäytetyöni tutkimus toteutetaan haastattelemalla lastentarhanopettajia, jotka työskentelevät 3-5-vuotiaiden lasten ryhmissä. Laadullisessa tutkimuksessa tutkimussuunnitelmaa toteutetaan joustavasti ja se muotoutuu tutkimuksen edetessä. Tutkimuksessa aineistoa käsitellään ainutlaatuisena ja aineistoa tutkitaan sen mukaisesti. (Hirsjärvi ym. 2014, 164.)

4.3 Kohderyhmä ja aineistonkeruu

Tutkimuskohteenani on noin 80-paikkainen päiväkotikoti, jossa lapset on jaettu neljään eri ryhmään. Päiväkodissa on yksi alle 3-vuotiaiden lasten ryhmä ja kolme 3-5-vuotiaiden lasten ryhmää. Päiväkodissa työskentelee johtajan lisäksi seitsemän lastentarhanopettajaa, viisi päivähoitajaa ja tarvittaessa lisäresurssina päivähoitaja lapsiryhmässä.

Opinnäytetyöni tutkimus toteutettiin haastattelemalla lastentarhanopettajia, jotka työskentelevät 3-5-vuotiaiden lasten ryhmissä. Olen rajannut tutkimukseni koskemaan tutkimuspäiväkodin lastentarhanopettajia. Haastattelin viittä lastentarhanopettajaa, jolloin kaikilla on mahdollisuus osallistua tutkimukseen. Kvalitatiivinen tutkimus on luonteeltaan kokonaisvaltaista tiedon hankintaa ja aineisto kootaan todellisissa tilanteissa. Tutkimuksen kohdejoukon tarkoituksenmukainen valinta on myös tyypillistä laadullisessa tutkimuksessa. (Hirsjärvi ym. 2014, 164.)

Olen valinnut aineistonkeruumenetelmäksi ryhmämuotoisen teemahaastattelun. Teemahaastattelussa teema-alueet on etukäteen määrätty. (Eskola & Suoranta 2014, 87.) Haastattelu on ainutlaatuinen tiedonkeruumenetelmä, kun siinä tietoa kerätään haastattelussa suoraan tutkittavalta. Haastattelun etu on joustavuus aineistoa kerätessä. (Hirsjärvi ym. 2014, 204.) Tavoitteenani on kerätä tietoa lastentarhanopettajien henkilökohtaisista kokemuksista lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa. Laadullisen tutkimuksen tarkoituksena on kuvata todellisuutta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti ja tarkasti. Tutkimuksessa pidetään tärkeänä sitä, että haastateltavan ääni pääsee esille. (Hirsjärvi ym. 2014, 164.) Haastattelu ja kyselylomake ovat tietoisuuden ja ajattelun sisältöihin kohdistuvia menetelmiä. Ryhmähaastattelun avulla on mahdollista selvittää, miten henkilöt muodostavat yhteisen kannan johonkin ajankohtaiseen kysymykseen. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 35, 61.) Viitekehyksessä olen kuvaillut lasten osallisuutta eri teorioiden ja varhaiskasvatussuunnitelman ja lakien kautta. Teemahaastattelun pohjaksi valitsin Shierin (2001) osallisuuden tasomallin (Kuvio 1) mukaan. Haastattelun teemat tulevat Shierin (2001) osallisuuden tasoista: lapsia kuunnellaan, lasta tuetaan ilmaisemaan omia näkemyksiään, lasten mielipiteet otetaan huomioon, lapset otetaan mukaan päätöksentekoon ja lasten kanssa jaetaan valtaa ja vastuuta. Huomioin myös sen, miten lastentarhanopettajat kuvailevat lasten osallisuuden tasoja valmiuksien, mahdollisuuksien ja veloitteiden näkökulmasta, jotka olen kuvannut viitekehyksessä.

Haastattelijalla on mahdollisuus haastattelussa toistaa kysymys, oikaista väärinkäsityksiä, selvittää ilmausten sanamuotoa ja käydä keskustelua haastattelijan kanssa. Haastattelun onnistumista

sen kannalta on suositeltavaa, että haastateltavat voivat tutustua etukäteen kysymyksiin ja teemoihin. Haastattelussa kysymykset voidaan esittää myös siinä järjestyksessä kuin tutkija katsoo aiheelliseksi. Haastattelija voi toimia havainnoitsijana kirjoittamalla muistiin sen, mitä sanotaan ja myös sen, kuinka sanotaan. Haastattelun etuna voidaan nähdä myös se, että haastatteluun voidaan valita henkilöt, joilla on tietoa tutkittavasta aiheesta tai kokemusta tutkittavasta ilmiöstä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 85–86.) Opinnäytetyön ryhmämuotoiset teemahaastattelut toteutetaan kahdessa osassa. Lastentarhanopettajat saavat etukäteen tietoa ryhmähaastatteluista ja kysymykset osallisuuden teemaan liittyen, jotta he pystyvät valmistautumaan tulevaan haastatteluun.

Ryhmähaastattelussa on paikalla useita haastateltavia yhtä aikaa. Silloin haastattelun tavoitteena on ryhmäkeskustelu tutkijan haluamasta aiheesta tai teemoista. Haastateltavat voivat innostaa toinen toisiaan puhumaan aiheista, joihin voidaan palata myöhemminkin. Ryhmähaastattelun avulla on mahdollisuus saada tietoa tavallista enemmän. (Eskola ym. 2014, 95–97.) Teemahaastattelussa ihmisten tulkinnat asioista ja heidän asioille antamansa merkitykset ovat keskeisiä sekä se, että merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa. (Hirsjärvi ym. 2008, 48). Tutkimukseni aineiston kerään teemahaastattelulla. Teemahaastattelut toteutettiin ryhmähaastatteluna, johon osallistuivat kaikki viisi lastentarhanopettajaa. Ryhmämuotoinen teemahaastattelu antaa kokonaisvaltaisen kuvan tämän päiväkodin lastentarhanopettajien kokemuksista lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa. Huomioin, että kaikilla lastentarhanopettajilla on mahdollisuus kertoa omat kokemuksensa ja sanoa mielipiteensä asioista.

Ryhmähaastattelussa haastattelijan tehtävänä on aloittaa keskustelu ja olla sen jälkeen mahdollisimman hiljaa. Ryhmähaastattelun tavoitteena on vapaa, mutta kuitenkin asiassa pysyttelevä keskustelu, jossa on avoin ilmapiiri. Ongelmana ryhmähaastattelussa saattavat olla ryhmää dominoivat yksittäiset haastateltavat. (Eskola ym. 2014, 98.) Ryhmähaastattelut järjestettiin lasten päiväuniaikaan, jolloin suurimmalla osalla lastentarhanopettajia oli mahdollisuus päästä osallistumaan ryhmähaastatteluun. Ryhmähaastattelut nauhoitetaan, josta haastattelut litteroidaan eli puhtaaksikirjoitetaan kirjalliseen muotoon. Haastattelussa on tarkoitus edetä teemahaastattelun rungon mukaan (Liite 1). Tutkimuksessani etsin vastauksia tutkimuspäiväkodin tavasta huomioida lasten osallisuus päiväkodin arjessa. Lastentarhanopettajien kokemukset auttavat tuottamaan tietoa siitä, miten lapsia kuunnellaan, miten heitä tuetaan ilmaisemaan mielipiteitä, miten heidän näkemyksensä otetaan huomioon, miten he ovat mukana päätöksenteossa ja miten heidän kansa jaetaan valtaa ja vastuuta. Tarkastelen myös lastentarhanopettajien aitoa halua toteuttaa lasten osallisuutta sekä lastentarhanopettajien osallisuutta mahdollistavia nykyisiä ja uusia toiminta-

tapoja sekä uusiin toimintatapoihin sitoutumista. Teemoihin mietin valmiiksi mahdollisia apukysymyksiä, joilla tarvittaessa ohjaan keskustelua. Tutkimussuunnitelman valmistuttua ja tutkimusluvan saatuani olin yhteydessä tutkimuskohteena olevaan päiväkotiin ja tutkimusluvan saatuani tutkimuspäiväkodista sekä lastentarhanopettajilta valitsimme aikataulut haastatteluille. Annoin lastentarhanopettajille kysymykset osallisuuden teemaan liittyen etukäteen ennen haastatteluja. Toteutin haastattelut kahtena eri päivänä ja aikaa kumpaankin haastatteluun oli varattuna noin kaksi tuntia.

Haastattelut toteutettiin tutkimuspäiväkodin henkilökunnan kahvihuoneessa lasten päiväuniaikaan. Toin haastattelun alussa opinnäytetyöhöni osallistuville lastentarhanopettajille esille sen, että olen kiinnostunut heidän kokemuksista ja ajatuksista, eikä opinnäytetyöni tarkoituksena ole arvioida heidän ammattitaitoa ja osaamista. Kerroin opinnäytetyön eettisyydestä ja luottavuudesta. Haastattelut nauhoitettiin kahteen eri laitteeseen. Nauhoitteet litteroitiin kokonaan ja tarkasti. Opinnäytetyön analyysivaiheessa kävin litteroidun aineiston useaan kertaan huolellisesti läpi. Lastentarhanopettajat kertoivat, että haastatteluiden jälkeen aineiston analysointi vaiheessa, voin tarvittaessa esittää heille tarkentavia kysymyksiä teemoihin liittyen.

4.4 Aineiston analyysi

Aineiston käsittelyn ja analysoinnin aloitin mahdollisimman pian haastattelujen jälkeen. Aineiston analyysissä on tarkoituksena järjestää aineisto. Kerätyn aineiston analyysi, tulkinta ja johtopäätösten teko ovat tutkimuksen kannalta olennaisia ja tärkeitä. Aineistoa voidaan analysoida selittämällä tai ymmärtämällä. Laadullisessa tutkimuksessa ei aseteta aineiston analyysille tiukkoja sääntöjä, vaan tutkija tekee jo alustavia valintoja tutustuessaan aineistoon. (Hirsjärvi ym. 2014, 221–224.) Aineiston analyysi voi alkaa jo haastattelutilanteessa, jolloin haastattelija voi tehdä havaintoja haastateltavan puheista. Laadullisen tutkimuksen analysointi tapahtuu sanallisessa muodossa, jossa haastateltavan näkemykset tulevat esille vielä alkuperäisessä muodossa. (Hirsjärvi ym. 2008, 136.) Teemahaastattelujen nauhoituksen kirjoitin tekstimuotoon, josta etsin vastauksia tutkimuskysymykseeni ja analysoin aineistoani. Litteroin aineistoni sanatarkasti, jotta haastateltavien puhe tulee esille niin kuin he ovat sanoneet.

Hirsjärven ja Hurmeen mukaan teemoittelulla tarkoitetaan sitä, että analyysivaiheessa tarkastellaan sellaisia aineistosta nousevia piirteitä, jotka ovat yhteisiä usealle haastateltavalle ja jotka

pohjautuvat lähtökohtateemoihin. Lisäksi esille voi nousta muitakin teemoja, jotka ovat lähtöteemoja mielenkiintoisempia teemoja. (2008, 173.) Tuomi ja Sarajärvi (2018, 105–107.) määrittelevät, että teemoittelussa painottuu se, mitä jokaisesta teemasta on sanottu. Teemoittelulla tarkoitetaan laadullisen aineiston pilkkomisista ja ryhmittelyä erilaisten aihepiirien mukaan, jolloin tiettyjen teemojen esiintymistä aineistossa on mahdollista vertailla. Jos aineiston keruu tapahtuu teema-haastattelulla, muodostavat haastattelun teemat jo itsessään jäsenyyksen aineistoon. Haastatelluaineistosta esiin nousevien seikkojen tarkastelu suhteessa toisiinsa on analyysin olennaisin osa. (Hirsjärvi ym. 2008, 174). Käsitellen aineistoa teemoitellen teemahaastattelurungon mukaan soveltaen Shierin (2001) osallisuuden tasomallia: lapsia kuunnellaan, lasta tuetaan ilmaisemaan omia näkemyksiään, lasten mielipiteet otetaan huomioon, lapset otetaan mukaan päätöksentekoon ja lasten kanssa jaetaan valtaa ja vastuuta ja etsin vastauksia asettamaani tutkimuskysymykseeni. Lisäksi tämän osallisuuden tasomallin mukaan on kuvailtu lastentarhanopettajien halua toteuttaa lasten osallisuuden tasoja valmiuksien, mahdollisuuksien ja velvoitteiden näkökulmasta. Lisäksi aineistosta nousi esille uutena teemana lasten osallisuuteen liittyviä haasteita päiväkodin arjessa. Niitä käsitellään omana teemana Shierin (2001) osallisuuden tasomallista poiketen. Lähtökohtateemat ohjasivat analyysiäni, mutta haastattelusta nousi myös uusi teema. Teemahaastattelurungon kysymykset ja lisäkysymykset ohjasivat haastattelun keskustelua. Lastentarhanopettajat vastasivat haastattelussa kysymyksiin järjestelmällisesti, joten litteroitu teksti aineisto koostui automaattisesti teemahaastattelurungon kysymysten mukaisesti. Äänitteet olivat helposti litteroitavissa, kun lastentarhanopettajat keskustelivat vuorotellen aiheesta.

Tutkimustuloksia analysoidessani pyrin etsimään vastauksia opinnäytetyölleni asettamaani tutkimuskysymykseen: millaiseksi lastentarhanopettajat kuvailevat lasten osallisuutta päiväkodin arjessa? Kun aineistoa kerätään kvalitatiivisessa tutkimuksessa monissa eri vaiheissa, tapahtuu aineiston analyysi pitkin matkaa ja aineistoa analysoidaan ja kerätään osittain samaan aikaan. (Hirsjärvi ym. 2014, 223). Tuomi ja Sarajärvi (2018, 98) toteavat, että laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä tilastollisiin yleistyksiin vaan pyritään esimerkiksi kuvaamaan jotain ilmiötä tai ymmärtämään jotain tiettyä toimintaa. Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on kuvata aineistoanalyysin pohjalta lastentarhanopettajien kokemuksia lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa.

4.5 Luotettavuus ja eettisyys

Tieteellinen tutkimus voi olla eettisesti hyväksyttävää ja luotettavaa ja sen tulokset uskottavia, jos tutkimus on suoritettu hyvän tieteellisen käytännön edellyttämällä tavalla. (Hirsjärvi ym. 2014, 23). Opinnäytetyöni pyrin toteuttamaan kokonaisuudessaan työn suunnitteluvaiheesta alkaen hyvän tieteellisen käytännön edellyttämällä tavalla. Tutkimuksen eettisyyteen kiinnitin erityistä huomiota, koska kyseessä oli yhtä päiväkotiä koskeva tutkimus. Tutkimuksessani pyrin hyvään tieteelliseen käytäntöön eettisyydessä ja luotettavuudessa valitsemalla lähteiksi luotettavia ja ajankohtaisia lähdemateriaaleja. Tutkimusetiikka on hyvä tieteellinen tapa, jota tutkijoiden tulee tutkimusta toteuttaessa noudattaa. Hyvällä tieteellisellä tavalla tarkoitetaan, että tutkijat noudattavat eettisesti kestäviä tiedonhankintamenetelmiä ja tutkimusmenetelmiä. Tiedonhankinnassa hyvä tieteellinen tapa tarkoittaa, että tutkija perustaa tiedonhankintansa muun muassa oman alan tieteelliseen kirjallisuuden tuntemukseen ja muihin asianmukaisiin tietolähteisiin. Lisäksi hyvä tieteellinen käytäntö edellyttää, että tutkijan on noudatettava rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustyössä ja tutkimustulosten esittämisessä. Tutkimusetiikan ja hyvän tieteellisen tavan noudattaminen ei kuulu vain tieteelliseksi määritettyyn tutkimukseen vaan ylipäätänsä tutkimusten, selvitysten ja kartoitusten tekemiseen. (Vilka 2015, 41–42, 52.)

Laadullisessa tutkimusmenetelmässä luotettavuus tarkoittaa, että tutkimuksen tutkimuskohde ja tulkittu materiaali ovat yhteensopivia keskenään eivätkä teorianmuodostukseen ole vaikuttaneet epäolennaiset tai satunnaiset tekijät. Laadullisella tutkimusmenetelmällä tehdyssä tutkimuksessa luotettavuuden kriteeri on tutkija itse ja hänen rehellisyytensä, koska arvioinnin kohteena ovat tutkijan tutkimuksessaan tekemät teot, valinnat ja ratkaisut. (Vilka 2015, 196.)

Jokaisessa tutkimuksessa tulee voida jollakin tavalla arvioida tutkimuksen luotettavuutta ja pätevyyttä. Tutkijat pohtivat laadullisissa tutkimuksissa, kuinka he kertovat lukijoille tarkasti, mitä he ovat tutkimuksessa tehneet ja miten he ovat päätyneet saatuihin tuloksiin. Laadullisessa tutkimuksessa luotettavuutta lisää tutkijan tarkka kuvailu tutkimuksen toteuttamisesta tutkimuksen kaikissa eri vaiheissa. Aineiston tuottamiseen liittyvät olosuhteet tulee kuvata selvästi ja totuudenmukaisesti. Haastattelututkimuksissa kerrotaan esimerkiksi olosuhteista ja paikoista, joissa aineistot kerättiin sekä kerrotaan haastatteluihin käytetty aika, mahdolliset häiriötekijät, virhetulkinat ja tutkijan oma itsearviointi tilanteesta. (Hirsjärvi ym. 2014, 231–232.)

Tutkimukseen liittyy eettisiä ratkaisuja. Ihmistieteissä eettiset kysymykset tulevat eteen tutkimuksen jokaisessa vaiheessa. Ihmisiin kohdistuvissa tutkimuksissa mainitaan yleensä tärkeimpinä eettisinä periaatteina informointiin perustuva suostumus, luottamuksellisuus, seuraukset sekä yksityisyys. (Hirsjärvi ym. 2008, 19–20.) Opinnäytetyössäni pyrin kuvailemaan mahdollisimman tarkasti opinnäytetyöni eri vaiheita ja siihen liittyviä eri tekijöitä.

Haastateltaville on eettisesti perusteltua kertoa, että mitä aihetta kyseinen haastattelu koskee. Jos haastateltavat eivät tiedä, mistä on kyse, voi olla etteivät he lupaudu mukaan tutkimukseen. (Tuomi ym. 2018, 86.) Tutkimuksen lähtökohtana on ihmisarvon kunnioittaminen. Tutkimukseen osallistuvien ihmisten suostumus on ehtona heidän tutkimiselle. Haastateltaville kerrotaan, mihin he osallistuvat ja minkälaisia riskejä heidän osallistumiseensa mahdollisesti liittyy. Tutkimukseen osallistumisen tulee olla vapaaehtoista. Tutkimuksen kohteena olevia tulee kohdella kunnioituksella. (Hirsjärvi ym. 2014, 25.) Haastateltavani lastentarhanopettajat osallistuvat ryhmähaastatteluihin anonymisti. Opinnäytetyöni ryhmähaastatteluihin osallistuville lastentarhanopettajille kerroin, että haastateltavien henkilötiedot pysyvät salassa ja opinnäytetyöni kautta tulleet tiedot ovat ehdottoman luottamuksellisia. Tuon opinnäytetyöhöni osallistuville lastentarhanopettajille esille sen, että olen kiinnostunut heidän kokemuksista ja ajatuksista, eikä opinnäytetyöni tarkoituksena ole arvioida heidän ammattitaitoa ja osaamista. Tutkimusaineistoni käsittelen ja säilytän huolellisesti ja opinnäytetyöni valmistumisen jälkeen tutkimusaineistoni hävitän asianmukaisesti.

Laadullisessa tutkimuksessa luotettavuuden kriteereinä käytetään uskottavuutta, siirrettävyyttä ja vahvistettavuutta. (Tuomi ym. 2018, 162). Uskottavuudella tarkoitetaan sitä, että tutkija huolehtii siitä, että tulokset vastaavat tutkimukseen osallistuvien henkilöiden käsityksiä tutkittavasta asiasta. (Eskola ym. 2014, 212). Tutkimukseni luotettavuuden ja uskottavuuden takaamiseksi pyrin kuvaamaan tutkimusprosessin vaiheet mahdollisimman tarkasti ja yksityiskohtaisesti aineiston hankinnasta tietojen tallentamiseen ja tulosten esittämiseen saakka. Laadullisen tutkimuksen arvioinnissa on kysymys tutkimusprosessin luotettavuudesta ja keskeisin luotettavuuden kriteeri on tutkija itse. (Eskola ym. 2014, 211). Pyrin suorittamaan opinnäytetyöni kokonaisuudessaan hyvän tieteellisen käytännön edellyttämällä tavalla, jotta pystyn takamaan tutkimustulosten uskottavuuden. Haastattelutilanteiden luotettavuuden varmistan huolellisella valmistautumisella. Harjoittelen äänitallenteiden käyttöä etukäteen ja testaan niiden toimivuuden ennen haastatteluita. Analyysin luotettavuuden varmistan litteroimalla haastattelut sanatarkasti.

Tulosten siirrettävyydellä tarkoitetaan sitä että, kuinka hyvin tutkimustulokset ovat siirrettävissä toiseen kontekstiin. Laadullisen tutkimuksen siirrettävyys riippuu siitä, miten samankaltaisia tutkittu ympäristö ja sovellusympäristö ovat. Laadullinen tutkimus on ainutkertainen prosessi, joten siirrettävyyttä ei voida pitää mahdollisena kuin tietyin ehdoin. (Eskola ym. 2014, 212–213). Opinnäytetyöni koostuu muutamien lastentarhanopettajien kokemuksista, joten voidaan olettaa, etteivät tulokset ole suoraan yleistettäviä. Opinnäytetyöni antaa kuitenkin tietoa lastentarhanopettajien kokemuksista tutkittavaa ilmiötä kohtaan. Lukijat voivat itse arvioida tulosten soveltamista toisiin konteksteihin.

Tutkimuksen varmuudella tarkoitetaan sitä, että tutkija ottaa huomioon tutkittavaan ilmiöön ennustamattomasti liittyvät tekijät, kuten tutkijan ennako-oletukset tutkittavaa ilmiötä kohtaan. (Eskola ym. 2014, 212–213). Pysin opinnäytetyössäni ottamaan vastaan tutkittavien näkemykset ja ajatukset aitoina ja säilytettävänä.

Vahvistettavuudella viitataan siihen, että tutkimuksen tulokset saavat tukea toisista samaa ilmiötä tarkastelleista tutkimuksista. (Eskola ym. 2014, 212–213). Pysin tutkimusprosessin kirjaamisessa siihen, että toisen tutkijan on mahdollista seurata tutkimukseni kulkua. Luotettavuus kasvaa, kun tutkija selostaa tarkasti tutkimuksen eri vaiheet. (Hirsjärvi ym. 2014, 232). Pysin työskentelemään koko opinnäytetyöni prosessin ajan rehellisesti ja huolellisesti sekä kirjaamaan kaikki tutkimukseeni liittyvät asiat.

Laadullisen aineiston analysoinnissa voidaan käyttää erilaisia pelkistämisen tapoja. Sitaatit voivat toimia aineistoa kuvaavana esimerkkinä, lainaukset voivat elävöittää tekstiä, aineistosta voidaan pelkistää tiivistettyjä kertomuksia tai tutkimuksen tekstikatkelmia voidaan käyttää perustelemaan tutkijan tekemää tulkintaa. Teemoittain järjestetyt vastauksista irrotetut sitaatit ovat mielenkiintoisia, mutta ne eivät välttämättä osoita kovin pitkälle menevää analyysia ja johtopäätöksiä. Tarkkaa määrää sitaattien määrästä ei voida antaa. Runsas sitaattien käyttö tekee raportista laajan ja raskaan lukea, mutta se kuvaa aineistoa laajasti. Mitä vähäisempi raportointi on, sitä enemmän lukija on tutkijoiden armoilla. (Eskola ym. 2014, 176,181.) Opinnäytetyöni raportoinnissa kiinnitin erityistä huomiota siihen, että asia pysyy sellaisena kuin haastateltu on sen vastannut, joten käytän raportoinnissani sitaatteja haastateltavien vastauksissa. Sitaatit voivat toimia haastateltavien aineistoa kuvaavana esimerkkinä tutkittavasta aiheesta.

5 LASTENTARHANOPETTAJIEN KOKEMUKSIA LASTEN OSALLISUUDESTA PÄIVÄKODIN ARJESSA

Opinnäytetyöni tarkoituksena on kuvailla päiväkodin lastentarhanopettajien kokemuksia lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa. Lastentarhanopettajien kokemukset lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa jäsentelin teemahaastattelurungon mukaan soveltaen Shierin (2001) osallisuuden tasomallia. Lisäksi tämän osallisuuden tasomallin mukaan on kuvailtu lastentarhanopettajien halua toteuttaa lasten osallisuuden tasoja valmiuksien, mahdollisuuksien ja velvoitteiden näkökulmasta. Lisäksi aineistosta nousi esille uutena teemana lasten osallisuuteen liittyviä haasteita päiväkodin arjessa. Niitä käsitellään omana teemana Shierin (2001) osallisuuden tasomallista poiketen. Haastattelu aineistosta olen ottanut suorina lainauksia kuvailemaan päiväkodin lastentarhanopettajien kokemuksia lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa.

5.1 Lapsia kuunnellaan päiväkodin arjessa

Ensimmäinen teema käsitteli aihetta, kuinka lastentarhanopettajat kuuntelevat lapsia päiväkodin arjessa. Shierin (2001, 111) osallisuuden tasomalli alkaa lasten kuulluksi tulemisesta. Lastentarhanopettajat keskustelivat lasten kuulluksi tulemisesta päiväkodin arjessa. Keskustelussa tuli esille, että lastentarhanopettajat kokevat lasten kuulluksi tulemisen alkavan heti, kun lapsi tulee päiväkotiin. Lapsilta kysytään kuulumisia ja heitä kuunnellaan useasti päivän aikana. Kaikki tilanteet arjessa ovat merkityksellisiä lasten kuulluksi tulemisen hetkiä, ettei niitä tilanteita voi eriyttää. Lasten kuuleminen on keskeinen osa päivän toimintaa ja kulkua. Lastentarhanopettajat kuvailivat myös järjestettyjä arjen tilanteita, joissa lasten kuulemiselle on mahdollista erikseen järjestää sitä varten aikaa. Tällaisia järjestettyjä tilanteita ovat esimerkiksi aamupiirit tai ruokapiirit, ruokailut ja viikon henkilöhaastattelut. Silloin jokainen lapsi saa vuorollaan olla esillä ja antaa enemmän ideoita, olla apulaisena ja kertoa omia mieltymyksiään sekä perheestään. Keskustelussa tuli esille, että jokaisen lapsen kanssa jutellaan vuorotellen, jotta jokaisella lapsella on oma vuoro kertoa kuulumisia ja ideoita.

”Päivittäin ainakin se, että kysytään kuulumisia ja kuunnellaan niitä.”

”Esimerkiksi joku juttu, minkä oon suunniteltu ja se ei toimikkaan niille lapsille just sillä hetkellä, niin sitte monesti vaihetaan sitä suunnitelmaa ja koitetaan kuunnella, että mitä ne lapset haluaa. Silloin ku siihen on mahdollisuus.”

Lastentarhanopettajat kertoivat, että lapsi kuuluu kohdata ja kuunnella häntä, koska lapsi on siinä päiväkodin arjessa koko ajan läsnä. He kuvailevat lasten kuulemista menemällä lapsen tasolle ja kuuntelemalla, mitä asiaa heillä on ja sitten yhdessä pohtimalla, että mitä asialle tehdään. Päiväkodin arjessa lapset ottavat kontaktia aikuisiin erityisesti silloin, kun heillä on asiaa, mutta enemmän ehkä vapaan leikin aikana. Lasten kuulemista on myös lasten leikkien ja toiminnan tutkiminen ja tarkkaileminen sekä sieltä ideoiden ja mielenkiinnon kohteiden poimiminen.

”Kyllähän tää on ihan tämmöstä arkista tämä. Ihan kaikissa tilanteissahan sitä lasta kuunnellaan.”

Keskustelussa tuli esille, kuinka jotkut lapsista saavat väistämättä enemmän huomiota ja niitä omia asioita esille kuin toiset, koska he ovat aktiivisia. Osa lapsista ei suostu kertomaan mitään ja jotkut lapsista vaan ”murisee”, heitäkin täytyy ymmärtää. Lastentarhanopettajat ovat sitoutuneet työskentelemään toimintatavalla, joka mahdollistaa lapsen kuulluksi tulemisen ja mahdollisuuden ilmaista itseään. Lasten kuulluksi tuleminen toteutuu parhaiten, kun kaikki työyhteisön jäsenet ovat sitoutuneet toimintaperiaatteisiin, jossa mahdollistetaan lasten kuulluksi tuleminen. (Shier 2001, 112.)

5.2 Lasten tukeminen mielipiteen ilmaisussa päiväkodin arjessa

Toinen teema käsitteli aihetta, miten lastentarhanopettajat tukevat lapsia ilmaisemaan heidän omia mielipiteitään päiväkodin arjessa. Shier (2011, 112) kuvaa tällä osallistumisen tasolla kasvattajien halua tukea lasta omien näkemystensä ilmaisemisessa. Keskustelussa lastentarhanopettajat kertovat tukevansa lasta ilmaisemaan omia mielipiteitä suhtautumalla niihin myönteisesti ja kannustavasti sekä olemalla kiinnostuneita lasten mielipiteistä, vaikka niitä ei välttämättä voidakaan toteuttaa.

”Ettei ainakaan teillata, jos joku lapsista kertoo jonku mielipiteensä.”

Esimerkkinä kerrottiin lapsesta, joka ei halunnut ulkoilla päiväkodilla, jos hänelle ei makseta siitä kuutta euroa. Lastentarhanopettaja oli kertonut lapselle, että hän ei voi vaikuttaa siihen asiaan, mutta tarvittaessa lapsi voi käydä keskustelemassa asiasta päiväkodin johtajan kanssa. Lapsi oli yhdessä aikuisen tuella kirjoittanut johtajalle kirjeen omasta mielipiteestään. Lapsi oli käynyt viemässä kirjeen päiväkodin johtajalle ja samalla hän oli johtajan kanssa neuvotellut asiasta. He olivat päässeet molempia osapuolia tyydyttävään ratkaisuun asiassa.

”Siinähan se lapsi oppii, miten homma toimii, että ei voi vaan aina vinkua jostakin. Asialle voi tehdä jotaki.”

Lastentarhanopettajat kokevat, että lapset ilmaisevat mielipiteitä hyvin arkisissa asioissa esimerkiksi ruokahetkillä, kun he keskustelevat lasten ruoka-annoksen koosta tai miltä ruoka maistui? Lisäksi keskustelussa nousi esille lasten leikeissä näkyvä itseilmaisus, joka voi näkyä esimerkiksi roolileikeissä.

”Haluatko vähän vai paljon? Oliko hyvää ruokaa? Just tämmösiä ehkä. Missä ne tullee sillai luontevasti, mutta niistä ei tuu sellasia kynnys kysymyksiä.”

”Pojat voi pukea prinsessamekot, jos haluaa. Eikä niin, että et sinä voi tuota laittaa, että tuo on tyttöjen tai tuo on poikien.”

”Onhan tuo leikki varmaan aika isossa roolissa tuossa itseilmaisussa. Magneettikirjaimet voi olla ruokia. Yläkerrassa voi olla sauna ja kaikenlaista. Tuulikaapissa Shellin baari.”

Lasta tuetaan mielipiteen ilmaisussa keskustelemalla lapsen kanssa. Keskustelun kautta lapsi saa esittää omia mielipiteitensä. Lisäksi esimerkiksi lapsilta kysytään, että mitä haluaisitte tänään leikkiä. Shierin (2001, 112) mukaan kasvattajan tulee rohkaista jokaista lasta mielipiteen ilmaisemisessa. Lisäksi tulee varmistaa, että työyhteisön toimintapa tukee lasta mielipiteen ilmaisussa ja kasvattajilla on riittävästi resursseja ja halua tukea lasta mielipiteen ilmaisussa.

Keskustelussa tuli esille, että eräässä ryhmässä lapset ovat vuorotellen ruokapiiri apulaisina. Lapset ovat esittäneet toiveen saada olla apulaisina ruokapiirillä ja heitä on kuunneltu. Tämä käytäntö on auttanut arempiakin lapsia ja lapset ovat kokeneet, että se on heille tärkeä tehtävä.

”Ne käy kysymässä, että mitä ruokaa ja ne tulee kaikille kertomaan ja sitte ne jakaa tipat, päästä syömään kaikki ja siinä on monta asiaa, mitkä on hyviä juttuja. Oppii nimet ja tulee sitä rohkeutta esiintyä ja, mutta se oli ihan niistä lähtöisin.”

5.3 Lasten mielipiteiden huomioiminen päiväkodin arjessa

Kolmantena teemana oli lasten mielipiteiden huomioiminen päiväkodin arjessa. Shierin osallistumisen tällä tasolla kasvattaja ottaa toiminnassaan huomioon lasten mielipiteet. (Shier 2001, 113). Lastentarhanopettajat keskustelivat lasten mielipiteiden huomioon ottamisesta päiväkodin arjessa kysymyksen pohjalta. Kaikkien ryhmien lapsia on haastateltu vasuihin etukäteen ja kysytty, mitkä ovat heidän mielenkiinnon kohteita.

”Nimenomaan haistellaan, että mistä ne tykkää ja mikä niillä on mielenkiinnon kohteena.”

Lastentarhanopettajien mukaan lasten mielenkiinnon kohteisiin pyritään aina tarttumaan ja mahdollisuuksien mukaan myös toteuttamaan niitä. He mainitsevat muutamia esimerkkejä päiväkodin arjessa, joissa lapsen mielipide otetaan huomioon. Kun lapsi saapuu päiväkotiin, kysellään ja kuunnellaan lasta sekä yhdessä mietitään, mitä lapsi voisi tehdä. Pukemistilanteissa lapsen osallisuutta vahvistetaan antamalla mahdollisuus valintaan, milloin se on järkevää. On kuitenkin asioita, joista lapsi ei voi päättää esimerkiksi lähdetääkö ulos ilman kuravaatteita. Myös ruokailutilanteissa lapsen osallisuutta vahvistetaan antamalla lapselle mahdollisuus vaikuttaa esimerkiksi oman ruoka-annoksen kokoon ja lapset voivat tehdä pieniä päätöksiä itseään koskevissa asioissa. Hyvin arkisissa asioissa, joissa saa vähän sitä omaa mielipidettä tuoda esille.

”Ruokailussa annoskoko, haluatko vähän vai paljon, otatko leivän vai et, otatko leivän päälle kinkkua tai et? Pukemistilanteeseen periaatteessakin, että ehkä sisävaatteiden osalta. Päivälevolla, mitä kuunnellaan tai kuunnellaanko satua ollenkaan.”

”Vasuista niinku ne mitä lapset on siellä toivonu ja mitkä on mielenkiinnon kohteita.”

Keskustelussa tuli esille, että eräässä ryhmässä lapsille annetaan mahdollisuus vaikuttaa ryhmää koskeviin sääntöihin. Kaikki säännöt ovat lapsilta tulleet ja ne on kirjoitettu ylös niin kuin lapset ovat ne sanoneet. Säännöt on lisäksi kuvitettu, jotta lasten on helpompi muistaa ne. Yhdessä

sovittuihin sääntöihin voi tarvittaessa palata ja kerrata yhdessä lasten kanssa, että näinhän me sovittiin.

”Ruokailussa en syö toisten lautaselta, en piereskele, en röyhtäile, sisällä kävellään..”

Lisäksi lasten mielipiteitä otetaan huomioon esimerkiksi kun mietitään toiminnan teemoja. Lapsilta lähtöisin tulevia teemoja toteutetaan myös spontaanisti. Yhdessä ryhmässä on otettu tavaksi kysellä lapsilta keskiviikon ruokapiirillä heidän toiveitaan. Lasten toiveet kirjoitetaan viikko-ohjelmaan, jotta myös vanhemmat näkevät lasten toiveiden toteutumisen. Lasten leikkejä havainnoimalla voidaan huomioida lasten mielipiteitä. Lasten mielipiteet voidaan huomioida esimerkiksi kyselemällä, että lähdetäänkö puistoon, metsäretkelle vai ulkoillaanko päiväkodin pihalla? Lastentarhanopettajat kertovat ottavansa lasten mielipiteitä huomioon esimerkiksi kun mietitään, mitä lapset haluavat laulaa vanhuksille. Lapsilta voidaan kysyä, että mitä he haluavat, että tuohon seinälle tehdään. Lapset olivat eräessä ryhmässä halunneet, että aikuiset piilottaisivat pääsiäismunia, joita lapset saisivat etsiä. Lisäksi lasten toive virpomisesta oli toteutettu. Lapset ovat tuoneet ideoita askarteluihin, joita on toteutettu koko ryhmän kanssa.

”Meillä on nyt tuo tanhupallo ja karvamadot ollu tämän viikon teemana ihan lapsilta lähtösin. Ja pikkusen kun sitä on ruokkinu värityskuvilla ja sitte ideoitu sitä karvamatoa niin lähes kaikki on tehny nyt sen karvamadon käsityönä. Ja tavallaan se ei nyt ollu millään lailla etukäteen suunniteltua. Ei me vielä viime viikolla tietty, että tällä viikolla tehään karvamatoja.”

Keskustelussa he kertovat, että lapsilta tulevia ideoita ja ehdotuksia otetaan mukaan suunnitelmiin ja niitä toteutetaan mahdollisuuksien mukaan. Lapset voivat päiväkodin arjessa suunnitella ja toteuttaa omia ideoitaan esimerkiksi pitämällä omia esityksiä muille.

”Meillä on ollu varsinkin syksyllä ja jonkun verran myös keväällä niitä lasten esityksiä ja on niinku saanu kantaa tavaroita huoneesta toiseen ja tehä niitä lavasteita ja niitä puitteita ja esityslippuja ja muuta, mitä ne on kaikkea tehny rekvisiittaa ja sitte ne on esiintyny meille, kuka mitäkin.”

Lastentarhanopettajat itse nostivat esille kysymyksen, miten osallisuus on nähtävissä lapsessa. He kertoivat, että lapsesta näkee, että hän on innostunut ja se tuo lapseen itsevarmuutta, kun on

saanut vaikuttaa johonkin asiaan ja on saanut olla tekemässä jotakin. Se on lapselle sellainen kokemus, että uskaltaa tuoda jatkossakin omia mielipiteitänsä esille, kun lapsi kokee tulleensa kuulluksi ja hänen mielipiteitänsä on kuunneltu ja huomioitu. He kertovat, että syksyllä on tärkeää ”pohjustaa” ryhmää ja tehdä työtä sen eteen, että ryhmä ryhmäytyy, jotta kaikilla on ryhmässä turvallinen olla ja siellä uskaltaa sanoa oman mielipiteensä. Haastattelussa lastentarhanopettajat nostivat esille myös, että lasta ei tule pakottaa tekemään asioita, joita hän ei halua.

”Jos et uskalla tai halua mitään ehkä sanoakin, niin vaikka siihen annetaan vuoro sanoakin, mutta jos et sano, niin et sano. Pystyt kuitenkin olemaan siinä ja sinut huomioidaan ja pakko ei ole sanoa, jos et halua.”

”Niin sitten on eri tavalla osallinen. Ku äänekkäästi.”

Aikuisten täytyy olla herkkänä niille lapsille, jotka eivät ole ulospäin suuntautuneita ja ovat ujoimpia lapsia. Heidän kanssaan työskentely vaatii esimerkiksi pitkäjänteisyyttä. Lapsella voi mennä monta kuukautta ennen kuin hän sanoo jotain. Aikuisen tulee tarttua niihin hetkiin, kun lapsi sanoo jotain tai on tosi innostuneen oloinen tai lapsi kertoo, mitä haluaa tehdä. Lapsi voi olla jopa äänekkäs, kun hän pääsee osalliseksi. Yhdessä ryhmässä lasten esiintyminen vanhuksille vanhainkodissa aiheutti muutamille lapsille jännittämistä, jolloin lastentarhanopettajat päättivät, ettei kaikkien tarvitse osallistua esiintymiseen jännittämisen takia. Kun osallistumisesta ei tehty velvoitettavaa vaan mahdollisuus lapsille, niin lapset ylittivät itsensä ja onnistuivat vanhuksille esiintymisessä. Shierin (2001, 113.) mukaan lasten mielipiteille tulee antaa arvo ja lasten mielipiteet tulee ottaa huomioon päätöksenteossa, mutta tämä ei tarkoita kuitenkaan sitä, että kasvattajien tulisi aina muuttaa toimintaansa kun lapsi haluaa. Kasvattajien tulee perustella lapsille, miksi toimitaan aikuisen parhaaksi katsomalla tavalla, jolloin lapset voidaan sitouttaa toimintaan mukaan. Shierin osallisuuden tasomallissa lasten oikeuksien sopimuksen asettamat edellytykset lasten osallisuudelle toteutuvat kolmannen ja neljännen tason välissä.

5.4 Lapset otetaan mukaan päätöksentekoon päiväkodin arjessa

Neljäs teema käsitteli, kuinka lastentarhanopettajat ottavat lapsia mukaan päätöksentekoon päiväkodin arjessa. Shierin osallistumisen tällä tasolla lapset otetaan mukaan päätöksentekoprosessiin. (Shier 2001, 114). Keskustelussa he ensin toivat esille lasten leikin. Lapset saavat päättää,

mitä haluavat leikkiä tiettyjen sääntöjen rajoissa. Lastentarhanopettajat kertovat, että he luovat lasten leikille mahdollisuuksia ja edellytyksiä esimerkiksi että lapset voivat vaihtaa leikitavaroiden paikkaa ja poikien hyville vaikkakin äänekkäille leikeille annetaan tilaa. Lapset voivat askarteluissa päättää esimerkiksi värin tai mallin ja tarvittaessa he voivat tuoda askarteluunsa jotain omaakin kuten siilille siivet, hapsuja tai hameen tai esimerkiksi talomaalaukseen lisätä tähtiä tai vaalle. Jumpalla lapset voivat olla päättämässä, että mitä he haluaisivat tehdä. Ruokailuhetkellä lapset ovat saaneet päättää omat istumapaikat. Lapsilta voidaan kysellä mielipidettä myös äänestämällä, jolloin kaikki lapset saavat olla mukana päätöksenteossa. Päiväkodissa lapset olivat saaneet äänestää päiväkodille tulevasta esiintyjästä. Lapset olivat eri ryhmissä äänestäneet eri tavoilla esimerkiksi viittaamalla, huutamalla tai legopalikan avulla.

”Jokaiselle annettiin yks legopalikka. Sitte ne laitto niitä legoja niihin ja siitä mistä tuli korkein torni, se voitti.”

”Meillähän tytöt otti sen tosi tärkeänä asiana. Ne kuitenkin sai kaikki osallistua siihen eli äänestää sen, mitä tuli eniten. Nehän kävi iltapäivällä sitte joka ryhmältä kysymässä, että mikä teillä oli se tulos. Mitä teillä äänestettiin, että ne tiesi, että ne on osallistunu tämmöseen, ja ne oli saanu vaikuttaa siihen, että mikä esitys sieltä on tulossa.”

Lapsilla on päätösvaltaa arjen pienissä asioissa esimerkiksi ruokailutilanteissa kuten kuinka paljon haluaa ottaa ruokaa. Lisäksi pohdittiin sitä, kun päätöksenteko päiväkodin arjessa tapahtuu pienissä arkisissa asioissa, niin pitäisikö päätöksentekoon olla joku estradi, missä saisi vaikuttaa.

”Onko se jotenkin taas niin teennäistä. Semmosta. Ei lapsen näköistä välttämättä. Että miten tekis siitä lapsen näköstä, päätöksen tekemisestäkin.”

Esikoulu ikäisten lasten kanssa on pidetty kokouksia, joissa on ollut puheenjohtaja. Kokouksessa on nuijittu päätökset, jonka jälkeen on juotu mehut. Kokouksen pöytäkirja on laitettu eteisen seinälle, jotta vanhemmatkin ovat sen nähneet. Päätettävät asiat ovat olleet arkisia asioita. Shierin osallisuuden tällä tasolla tulee varmistaa, että työyhteisössä ollaan valmiita ottamaan lapset mukaan päätöksentekoprosessiin ja muuttamaan toimintatapoja, jotka mahdollistavat lasten osallisuuden päätöksentekoprosesseissa sekä sitoutua käyttämään niitä. (Shier 2001, 114.)

5.5 Lasten kanssa jaetaan valtaa ja vastuuta päiväkodin arjessa

Viides teema käsitteli sitä, millä tavoin he jakavat valtaa ja vastuuta lasten kanssa päiväkodin arjessa. Shierin (2001, 115) mukaan tällä osallistumisen tasolla lapset jakavat vallan ja vastuun kasvattajien kanssa. Eräässä ryhmässä lastentarhanopettajat kokevat, että lapset oppivat, kun lapsia osallistetaan ja heille annetaan vastuuta arjen työtehtävissä. He kertovat, että lasten kanssa on yhdessä mietitty tehtäviä, joista lapset voivat huolehtia.

”Se on tosi tärkeätä ja ne halus tehdä sitä. Sitte me mietittiin, että mitä se apulainen vois tehdä ja me mietittiin yhdessä ja ne sai itse sanoa, että mitä se ois.”

Lasten tehtävänä on esimerkiksi huolehtia leikkien jälkeen lelut omille paikoilleen ja aikuisten vastuulla on huolehtia, että lapset siivoavat jälkensä. Lisäksi lapset voivat toimia ruokapiiri apulaisina ja iltapäivällä lapset voivat tyhjentää kuivauskaapin ja laittaa lasten vaatteet oikeille paikoilleen pyykkipojilla merkittyjen nimien mukaan. Lapselle annettaessa valtaa se lisää myös samalla vastuuta lapselle.

”Se myös toisaalta tuo niille lapsille sitä vastuuta siitä, että jos sää saat ite valita paikan ja kaverit, ketä siinä vieressä on, niin silloin sun täytyy osata siinä käyttäytyä. Niin ei voi mennä höpöksi.”

Lapset eivät ole vielä kykeneviä päättämään kaikista asioista, eikä lapsille tule antaa liian monia vaihtoehtoja. Aikuisilla on se valta niistä suurista linjoista ja koko päivärytmistä, mutta lapsilla on mahdollisuus vaikuttaa pienempiin yksityiskohtiin esimerkiksi lapsilla on valta päättää mitä ne leikkivät ja missä.

”Aikuiset vastaa niistä suurista linjoista ja sitte, että kyllä ne tietyt säännöt ja rutiinit turvaa tuo lapsille, että kaikki ei oo niinku sillä lailla välttämättä äänestettävissäkään tai lasten vallassa.”

”Ei sitä ehkä jaeta, mutta jotakin pikku hippusia annetaan. Kyllä se loppupeleissä valta ja vastuu on työntekijällä. Tai vastuu ainakin.”

Keskustelussa nousi esille, että päiväkodin lapset ovat saaneet osallistua päiväkodin pihasuunnitelmaan piirtämällä päiväkodin unelmapihoja. Päiväkodin unelmapihojen piirtämisen ajatuksena on, että lapsilta tulisi ideoita pihasuunnitelmaan ja sitä kautta saadaan lasten ajatuksia esille. Lastentarhanopettajat pohtivat yhdessä lasten ideoiden toteutumista. Yhden ryhmän lasten toiveena oli moottoritie. He kokivat, että se ei olisi huono idea. Heidän mielestä olisi mahtavaa, jos päiväkodin pihalla olisi sellainen asfaltoitu ympyränmuotoinen tie, jossa olisi kaistaviiva keskellä. Sellainen ”baana”, jossa olisi moottoritien merkki.

”Kuunnellaanko siinä aikuisia tai lapsia? Tai kuunnellaanko siinä kettään? Mutta ajatuksena ainakin.”

Shierin osallisuuden viimeisellä tasolla kasvattajien tulee antaa osa vallastaan lapsille ja tuettava lapsia kantamaan vastuuta saamastaan vallasta. Lasten ei tulisi joutua vastuuseen sellaisista asioista, jotka ovat heidän ikätasolleen liian vaativia päätettäväksi. Kasvattajien on hyvä keskustella, miten lapset aidosti pääsevät mukaan päätöksentekoprosessiin päättämään ja ottamaan vastuuta. Lisäksi kasvattajien tulee pohtia toimintatapoja, minkä avulla työyhteisössä voidaan jakaa valtaa ja vastuuta lasten kanssa. (Shier 2001, 115.)

5.6 Lasten osallisuuden haasteet päiväkodin arjessa

Uutena teemana nousivat esille lasten osallisuuden haasteet päiväkodin arjessa poiketen Shierin (2001) osallisuuden tasomallista. Lasten kuulemiseen liittyy myös haasteita. Päiväkodin arjessa tulee eteen yllättäviä ja odottamattomia tilanteita, jolloin aikuiset eivät heti pysty laskeutumaan lapsen tasolle kysymään, että mitä lapsella on asiaa. Mutta aikuisten tulisi muistaa palata lapsen luo tilanteen jälkeen kysymään, että mitä lapsi halusi sanoa. Lisäksi lasten osallisuudelle haasteita luovat päiväkodin arjessa suuret lapsiryhmät ja äänekkäät lapset lapsiryhmässä sekä useimmalta lapselta tulleet ideat, joita ei voida toteuttaa jokaisen lapsen mielen mukaan.

”Siinä on ehkä se haaste just, että on niin paljon lapsia, ehkä just ne äänekkäimmät saasen huomion siinäki.”

”On niin paljon niitä ideoita sitte tai niitä tulee monta erilaista, että niistä tulee ehkä se haaste, että mitä niistä lähtis niinku toteuttamaan.”

Lastentarhanopettajat kokevat, että lasten osallisuus päiväkodin arjessa vaatii heiltä opettelua. Heidän ei tarvitse miettiä enää syksyn mittaista teemaa, mutta osata tarttua lapsilta tullessiin ideoihin ja pitää kiinnostusta yllä, koska lasten innostus voi vaihdella nopeasti. Jos lapsilta kysytään seuraavaa teemaa, niin sieltä voi tulla viisitoista erilaista teemaa.

”On tässä kyllä se haaste, että pittää osata tarttua aina ja kuitenkin nivoa se johonkin. Säilyttää joku tolkkua näissä asioissa. Ei oo kuitenkaan niin, että kaikilta kaikkia.”

Lastentarhanopettajat kokevat, että päiväkodin päivät ovat erilaisia. Välillä päiväkodin arki voi tuntua esimerkiksi levottomalta ja itsekin voi olla väsynyt. Silloin tulee herkästi tehtyä niin kuin oli ajateltu, jollei pysähtyä yhdessä miettimään, että miten voitaisiin toimia toisin.

”Sitte kyllä sen huomaa niinku välillä pitäs ite pysähtyä miettimään vielä enemmän, että onko tämä oikeesti pakko tehdä näin vai voiko tässä muuttaa.”

Lastentarhanopettajat pohtivat sitä, kuinka paljon he joutuvat miettimään uudestaan omia työskentelytapojaan. Kun he ovat pitkään tehneet työtä samalla tavalla, niin he joutuvat nyt miettimään asioita vähän eri tavalla.

”Ja äkkiä tulee ne rutiinit. Näin on tehty ennenkin. Yllätävän äkkiä, että yrittää koko ajan sitte miettiä, että tosiaan, voisko tänä vuonna tehdäkin eri lailla.”

Lisäksi lastentarhanopettajat toivat esille lasten osallisuuden haasteiksi päiväkodin arjessa resurssipulan ja erityistä tukea tarvitsevat lapset. Erityistä tukea tarvitsevan lapsen kohdalla lastentarhanopettajat miettivät, että miten erityistä tukea tarvitsevat lapset saavat ilmaistua itseään, jos heidän kanssaan ei ole yhteistä kieltä tai ymmärrystä. Erityistä tukea tarvitseva lapsi voi saada kaiken huomion ryhmässä.

”Voihan siinä käydä niinkin, että erityislapsi määrää paljon sitä arkea myös niinpäin, että muut jäävät erityislapsen jalkoihin. Että tätä asiaa ei voida tehdä koska se ei pysty osallistumaan tai ei riitä resurssit tai sen takia erityislapsi vie kaikki.”

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli kuvailla tutkimuspäiväkodin lastentarhanopettajien kokemuksia lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa. Opinnäytetyön tavoitteena oli saada konkreettista tietoa lastentarhanopettajien kokemuksista lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa. Opinnäytetyöni ryhmähaastatteluiden avulla sain kerättyä kuvailevaa ja tutkimuspäiväkodin lastentarhanopettajien kokemuksiin perustuvaa tietoa lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa.

Tulosten pohjalta voidaan sanoa, että lasten osallisuus päiväkodin arjessa toteutuu monella eri tasolla. Lastentarhanopettajat kokivat lasten kuuntelemisen tärkeäksi päiväkodin arjessa. Tuloksista ilmeni, että lasten kuuleminen alkaa siitä, kun lapsi tulee päiväkotiin. Lastentarhanopettajat pitivät lasten kuulluksi tulemisen hetkiä merkityksellisinä arjessa. Shierin osallisuuden ensimmäinen taso alkaa lapsen kuuntelemisesta. Aikuisen ja lapsen väliseen vuorovaikutukseen liittyy perusasiana lapsen kuunteleminen. (Shier 2001, 111.) Lastentarhanopettajilla on ammattitaitoa kohdata lapsi menemällä lapsen tasolle ja kuuntelemalla, mitä lapsella on sanottavaa. Lasten havainnointi tuo aikuisen lähemmäs lasta, olemaan läsnä päiväkodin arjessa ja sen eri tilanteissa, jossa lapsi toimii ja samalla lapsi saa mahdollisuuden oma-aloitteiseen vuorovaikutukseen aikuisen kanssa. Opinnäytetyön tulokset ovat samansuuntaisia kuin varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa, sillä sen mukaan lasten osallisuutta vahvistaa sensitiivinen kohtaaminen ja myönteinen kokemus kuulluksi ja nähdyksi tulemisesta. (Opetushallitus 2016, 30.)

Opinnäytetyöstä saatujen tulosten perusteella lastentarhanopettajat ovat kiinnostuneita lasten mielipiteistä ja niihin suhtaudutaan arvostavasti. Lastentarhanopettajat tukevat lapsia mielipiteiden ilmaisussa keskustelemalla lapsen kanssa. Lapset voivat omaa mielipidettä tuoda esille päiväkodin arjessa ja lastentarhanopettajat huomioivat lasten toiveita, ideoita ja mielipiteitä kyselemällä ja kuuntelemalla sekä yhdessä miettimällä lapsen kanssa, että mitä lapsi voisi tehdä. Lapset saavat itse valita omaehtoisesti mitä ja millä he leikkivät. Shierin (2001, 112) mukaan kasvatajan tulee luoda mahdollisuuksia lapselle mielipiteiden ilmaisuun ja rohkaista lasta ilmaisemaan mielipiteitään. Tulosten perusteella lastentarhanopettajien täytyy olla herkkänä lasten erilaisille temperamentteille esimerkiksi ujoille ja aroille lapsille annetaan enemmän aikaa ja erilaisia mahdollisuuksia mielipiteidensä ilmaisuun. Lapsille annetaan mahdollisuus osallistua tai olla osallistumatta järjestettyyn toimintaan. Turjan (2011, 7-8) mukaan osallisuuden määrittelyitä ovat esimerkiksi vapaaehtoisuuteen perustuva osallisuus, muiden erilaisuuden hyväksyminen ja avun

saaminen osallisuuden mahdollistumiseksi. Tutkimuspäiväkodin arjessa lapsilta tulevia teemoja toteutetaan myös spontaanisti. Lapsia halutaan ottaa mukaan myös toiminnan suunnitteluun. Shierin (2001, 113) mukaan aikuiset ottavat toiminnassaan huomioon lasten mielipiteet ja aloitteet. Kaikkien toiveita ei voida kuitenkaan ryhmässä täyttää, mutta työntekijän tulee kertoa ja perustella lapselle, miksi päätöstä ei tehdä lapsen haluamalla tavalla.

Osallisuus näkyy kokemuksena ja se on omakohtaista sitoutumista ja vaikuttamista vastavuoroisesti. Osallisuus on lasten oikeus, joka vaikuttaa heidän hyvinvointiin. Lapsen kuulluksi tuleminen, osallisuus ja kokemusten jakaminen mahdollistuvat pitkälle toiminnan ja tilan kautta. Lapselle osallisuus voi merkitä oppimista, sitoutumista, turvaa ja kiinnittymistä yhteisöön. (Eskel ym. 2013, 86.) Tulosten mukaan lasten osallisuus näkyi lapsessa innostuneisuutena ja osallisuuden kokeminen on tuonut lapsiin itsevarmuutta. Osallisuuden kokemus synnyttää lapsessa ilon ja innostuksen tunteita ja luo tilanteesta mielekkään oppimisen ja vuorovaikutuksen tilanteen, johon lapsi sitoutuu intensiivisesti. (Leinonen 2014, 18.) Kun lapsi kokee, että hänen asiaansa kuullaan ja että hän on tärkeä ja huomioitu, lapsen osallisuus lisääntyy. Lapset voivat vaikuttaa esimerkiksi päiväkodin ympäristöön leikkien ja leikkivälineiden kautta, mutta myös suunnittelun ja valintojen kautta esimerkiksi minkälaisen askartelun haluaa tehdä tai mitä lapset haluavat laulaa vanhuksille.

Maria Kaisa Aulan (2011, 35.) mukaan kasvattajalla säilyy aina lopullinen päättäjän vastuu. Kasvattajat voivat pelätä heidän auktoriteettinsa vaarantuvan, jos he kyselevät ja kuuntelevat lasten mielipiteitä. Joskus osallisuus tulkitaan virheellisesti ja luullaan, että se on vallan siirtämistä lapsille. Kasvattaja, joka kuuntelee ja ottaa selvää lasten mielipiteistä ja näkemyksistä vahvistaa omaa arvostustaan. Tuloksissa näkyy, että lapset voivat olla päättämässä arjen pienistä asioista, mutta vastuu toiminnasta, koko päivärytmistä ja suurista linjoista on lopulta aikuisilla. Lapset saavat vaikuttaa itseään koskeviin asioihin erilaisissa valintatilanteissa. Jokaisella lapsella on oikeus olla mukana keskusteluissa ja saada äänensä kuuluviin päiväkodin arjessa. Lastentarhanopettajat mahdollistavat lasten mukanaolon päätöksentekoprosessissa antamalla lapsille eri vaihtoehtoja esimerkiksi äänestää suosikkiaan. Tutkimuspäiväkodin arjessa lapset ovat saaneet äänestää esimerkiksi legopalikoilla päiväkodille tulevasta esiintyjästä. Shierin (2001, 114) mukaan aikuiset ottavat lapsen mukaan päätöksentekoprosessiin, mutta aikuinen kantaa päätösten tuoman vastuun.

Tulosten mukaan useat lasten aloitteet liittyivät vapaaseen leikkiin ja taiteeseen. Lapsilta tulevana aloitteena oli myös moottoritie päiväkodin pihasuunnitelmassa. Vapaan leikin mahdollisuutta pidetään tärkeänä, jolloin lapset voivat leikkiä erilaisia roolileikkejä ja tehdä omia esityksiä. Lasten leikkiä arvostetaan ja tulosten mukaan lastentarhanopettajat havainnoivat lasten leikkiä. Havainnoinnin avulla lastentarhanopettajat saavat selville lasten kiinnostusten kohteita, jotka huomioidaan teemojen suunnittelussa. Lastentarhanopettajat ovat sitoutuneet tukemaan ja edistämään lasten osallisuutta myös arkipäivän toiminnoissa ja tilanteissa. Lapsille on annettu vastuuta arjen työtehtävissä. Yhteisön rakentaminen vaatii työntekijöiltä lasten osallisuuden tukemista. Lapselle on tärkeää kokea itsensä tarpeelliseksi ryhmässä ja sen vuoksi erilaiset vastuutehtävät ovat merkityksellisiä. Ne lisäävät lapsen vastuuntuntoa, itsearvostusta ja lapsen ymmärrystä itsestä. (Eskel ym. 2013, 91.)

Lastentarhanopettajien kokemuksista nousi uutena teemana lasten osallisuuden haasteet päiväkodin arjessa. Toiminnan muutoksen esteenä ovat arjen toimintakulttuurien pitkät perinteet, joita ohjaavat käsitykset lapsista ja heidän kanssaan toimimisesta. Lapset ovat kasvattajien toiminnan kohteena. Jotta toimintakulttuuri muuttuisi ja kehittyisi, tarvitaan erityisosaamista ja muuntautumiskykyä. (Karlsson 200, 13–14.) Opinnäytetyöstä saatujen tulosten mukaan lastentarhanopettajat joutuvat miettimään uusia toimintatapoja ja rutiineista luopumista. Lasten osallisuuden lisääminen ja mahdollistaminen lähtevät sitoutuneista kasvattajista. Kehitysmuotoisessa työyhteisössä varhaiskasvattajilla on mahdollisuus huomata, miten heidän toimintansa lisää lasten hyvinvointia ja osallisuutta. (Venninen 2014, 155–156.)

Vennisen, Leinosen ja Ojalan (2010, 56) tutkimusraportissa ”Parasta on kun yhteinen kokemus siirtyy jaetuksi iloksi” varhaiskasvattajat kokivat, että päiväkotiryhmien lasten suuri lukumäärä verrattuna henkilöstömäärään on lasten kuulemista estävä asia, johon päiväkodin henkilökunta ei voi itse vaikuttaa. Opinnäytetyön tulokset ovat samansuuntaisia kuin tutkimusraportin tulokset, sillä lastentarhanopettajat kokevat, että suuret lapsiryhmät päiväkodin arjessa luovat haasteita lasten osallisuudelle. Vennisen, Leinosen ja Ojalan tutkimusraportissa (2010, 59) varhaiskasvattajat olivat tuoneet esille huolensa, miten huomioida hiljaisia ja arkoja lapsia ja miten varhaiskasvattajat voivat taata kaikille lapsille yhtäläiset mahdollisuudet saada näkemyksensä esille. Opinnäytetyöstä saatujen tulosten mukaan lastentarhanopettajat kokivat, että kasvattajien täytyy olla herkkänä niille lapsille, jotka eivät ole ulospäin suuntautuneita ja ovat ujompia lapsia. Lisäksi lasten osallisuudelle haasteita päiväkodin arjessa luovat äänekkäät lapset lapsiryhmässä.

7 POHDINTA

Opinnäytetyö on ollut monivaiheinen prosessi. Sen vaiheet olivat erilaisia ja mielenkiinto eri vaiheiden tekemisessä vaihteli opinnäytetyön aikana. Opinnäytetyöni yhteistyökumppani ehdotti opinnäytetyölleni aihetta jo vuotta aikaisemmin, ennen kuin opinnäytetyöprosessini käynnistyi. Opinnäytetyöni eteni opinnäytetyöprosessin aikataulun mukaisesti. Tunsin välillä turhautumista, kun opinnäytetyöprosessin aikataulu eteni eri tahtiin kuin oma aikatauluni. Opin, että opinnäytetyöprosessi on laaja ja siinä on monta eri vaihetta, jotka huolellisella tekemisellä vievät aikaa.

Opinnäytetyöni tarkoituksena oli kuvailla lastentarhanopettajien kokemuksia lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa. Tutkimusprosessin aikana ymmärrykseni lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa on syventynyt. Tutkimusprosessi on nostanut tietoisuuteeni uusia toimintamalleja lasten osallisuudesta ja koen saaneeni useita konkreettisia toimintatapoja omaan työhöni työskennellä päiväkodin arjessa kohti osallisempaa varhaiskasvatusta. Prosessi on auttanut minua oman ammatillisuuteni kehittämässä. Osallisuuteen perehtyminen on tuonut uudenlaista ajattelua päiväkodin arjessa työskentelyyni. Olen huomannut, kuinka tärkeää on lapsen ja aikuisen välinen vuorovaikutus sekä se miten, lasten osallisuus merkitseekin hyvin käytännöllistä asiaa päiväkodin arjessa.

Koko opinnäytetyöprosessin ajan sain kannustavaa tukea tutkimuspäiväkodin työntekijöiltä. Tutkimuspäiväkodin kanssa yhteistyö oli avointa ja toimivaa. Aihe koettiin tutkimuspäiväkodissa kiinnostavaksi ja ajankohtaiseksi. Tutkimukseni tuottamat tulokset ovat käyttökelpoisia. Lasten osallisuus päiväkodin arjessa herätti lastentarhanopettajissa ajatuksia ja keskustelua jo haastatteluiden aikana kehittää omaa työskentelyä lapsilähtöisemmin ja lasta osallistavammin päiväkodin arjessa. Tutkimuksen tulosten perusteella lasten osallisuutta päiväkodin arjessa pidetään myönteisenä asiana. Tulokset osoittivat, että lapsia kuunnellaan ja heidän mielipiteitä otetaan huomioon. Kun arvostamme lasten mielipiteitä ja ideoita, arvostamme lapsuutta. Lastentarhanopettajilla on merkittävä rooli lasten osallisuuden mahdollistajana päiväkodin arjessa. Lastentarhanopettajien mukaan lasten osallisuus on tärkeää päiväkodin arjessa, koska sillä mahdollistetaan lapsille mielekäs toiminta, oppiminen, sosiaalisten taitojen lisääntyminen ja ryhmään kuulumisen tunne. Lisäksi osallisuus tuo lapsille itsevarmuutta ja innostuneisuutta. Osallisuus vaikuttaa lisäksi lasten hyvinvointiin.

Opinnäytetyö oli kvalitatiivinen eli laadullinen työ, jossa lastentarhanopettajat osallistuivat ryhmämuotoiseen teemahaastatteluun. Aineistonkeruumenetelmänä ryhmämuotoinen teemahaastattelu oli aiheeseen sopiva. Ryhmähaastattelussa oli avoin ilmapiiri ja haastateltavat innostivat toinen toisiaan puhumaan aiheista. Ryhmähaastattelussa jokainen lastentarhanopettaja sai vuorollaan kuvailla kokemuksia lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa, jolloin kaikkien mielipiteet ja ajatukset tulivat esille aineistosta. Aineisto olisi voinut olla erilainen, jos haastattelut olisi tehty yksilöhaastatteluina tai kyselylomakkeella.

Koko opinnäytetyöprosessin aikana olen kiinnittänyt huomiota tutkimukseni eettisyyteen, koska kyseessä on yhtä päiväkotia koskeva tutkimus. Tutkimukseni lähtökohtana on ihmisarvon kunnioittaminen. Olen kohdannut haastateltavat kunnioittavasti. Olen noudattanut salassapitovelvollisuuttani koko opinnäytetyöprosessini ajan. Opinnäytetyöni ryhmähaastatteluihin osallistuville lastentarhanopettajille olen kertonut, että haastateltavien henkilötiedot pysyvät salassa ja opinnäytetyöni kautta tulleet tiedot ovat ehdottoman luottamuksellisia. Tutkimusaineistoni olen käsitellyt ja säilyttänyt huolellisesti ja opinnäytetyöni valmistumisen jälkeen tutkimusaineistoni hävittänyt asianmukaisesti.

Opinnäytetyötä voisi laajentaa koskemaan saman kunnan toisia vastaavia varhaiskasvatyksiöitä. Tällöin voisi verrata tutkimuksen tuloksia ja tutkimuksessa esille tulleita seikkoja. Myös vanhempien kokemuksia lasten osallistamisesta voisi tutkia, koska vanhempien mielipiteet ja toiveet tulee huomioida lapsen varhaiskasvatusta suunniteltaessa ja arvioitaessa. Tärkeää olisi tuottaa tutkimustietoa lasten osallisuudesta päiväkodissa ja sen merkityksestä lapsen hyvinvoinnille ja kokonaisvaltaiselle kehitykselle.

Kokonaisuutena koen, että opinnäytetyöprosessini oli onnistunut ja sain lastentarhanopettajilta luotettavaa, aitoa ja säilytettävää tietoa lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa. Haluan kiittää opinnäytetyötäni ohjanneita opettajia, tutkimuspäiväkodin johtajaa ja lastentarhanopettajia tuesta opinnäytetyöprosessini aikana.

Lastentarhanopettajina huolehdimme lasten hyvinvoinnista päiväkodin arjessa. Päiväkodin arki on mielekkäämpää, kun lastentarhanopettajilla on oikeasti aikaa kohdata lapsi ja hänen tarpeensa. Riittää, kun tehdään lapselle tästä päivästä mahdollisimman hyvä. Haluan olla aidosti läsnä kaikissa päiväkodin arjen hetkissä kuten kotileikin kahvitarjoilun äärellä tai ihmettelemässä kevään ensimmäistä voikukkaa.

LÄHTEET

Aula, M. 2011. Lapsen paras aikuisen velvollisuutena. Teoksessa S. Nurmi & K. Rantala (toim.) Näyn & kuulun. Lapsen etu ja osallisuus. Helsinki: LK-kirjat & PTK - poikien ja tyttöjen keskus, 35.

Eskel, P. & Marttila, M. 2013. Osallisuuden kokemus osana yhteisöllisyyttä. Teoksessa P. Marjainen, M. Marttila & M. Varsa (toim.) Pienten piirissä. Jyväskylä: PS-kustannus, 83–84, 86.

Eskola, J. & Suoranta, J. 2014. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Heikka, J., Hujala, E. & Turja, L. 2009. Arvioinnista opiksi: havainnointi, arviointi ja suunnittelu varhaispedagogiikassa. Vantaa: Printel.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2014. Tutki ja kirjoita. Porvoo: Bookwell Oy.

Hotari, K-L., Oranen, M. & Pösö, T. 2009. Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa M. Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki: Yliopistopaino Oy, 118–119.

Hännikäinen, M. & Rasku-Puttonen, H. 2001. Piaget'n ja Vygotskin merkitys varhaiskasvatuksessa. Teoksessa K. Karila, K. Kinos & J. Virtanen (toim.) Varhaiskasvatuksen teoriasuuntauksia. Jyväskylä: PS-kustannus, 165–179.

Järvinen, K. & Mikkola, P. 2015. Oletko sä meidän kaa? Näkökulmia osallisuuteen ja yhteisöllisyyteen varhaiskasvatuksessa. Vantaa: Pedatieto.

Järvinen, M., Laine, A. & Hellman-Suominen, K. 2009. Varhaiskasvatusta ammattitaidolla. Helsinki: Kirjapaja.

Kalliala, M. 2008. Kato mua! Kohtaako aikuinen lapsen päiväkodissa? Helsinki: Gaudeamus.

Kalliala, M. 2012. Lapsuus hoidossa? Aikuisten päätökset ja lasten kokemukset päivähoitossa. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Karlsson, L. 2000. Lapsille puheenvuoro. Ammattikäytännön perinteet murroksessa. Helsinki: Oy Edita Ab.

Karlsson, L. 2014. Sadutus: avain osallisuuden toimintakulttuuriin. Juva: PS-Kustannus.

Keltikangas-Järvinen, L. 2012. Pienen lapsen sosiaalisuus. Helsinki: WSOY.

Keltikangas-Järvinen, L. 2010. Temperamentti- persoonallisuuden biologinen selkäranka. Teoksessa R-L. Metsäpelto & T. Feldt (toim.) Meitä on moneksi. Persoonallisuuden psykologiset perusteet. Jyväskylä: PS-kustannus, 49–50.

Kettukangas, T. & Härkönen, U. 2014. Lasten osallisuus perustoiminnoissa. Teoksessa J. Heikka, E. Fonsen, J. Elo & J. Leinonen (toim.) Osallisuuden pedagogiikka varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus, 96,101–102.

Kokkonen, M & Kinnunen, M-L. 2010. Tunteiden säätelyssä persoonallisuus pelissä. Teoksessa R-L. Metsäpelto & T. Feldt (toim.) Meitä on moneksi. Persoonallisuuden psykologiset perusteet. Jyväskylä: PS-kustannus, 152.

Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 29.4.2005/272

Leinonen, J. 2014. Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa J. Heikka, E. Fonsen, J. Elo & J. Leinonen (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus, 18.

Metsämuuronen, J. 2006. Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Helsinki: International Methelp.

Mikkola, P. & Nivalainen, K. 2009. Lapselle hyvä päivä tänään: näkökulmia 2010-luvun varhaiskasvatukseen. Pedatieto.

Opetushallitus 2016. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016: määräys 39/011/2016. Helsinki: Opetushallitus.

Roos, P. 2016. Mitä Kuuluu?: lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa: Vaasa.

Shier, H. 2001. Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations. Julkaisussa Children & Society Vol. 15, 107–117. Iso-Britannia.
http://www.ipkl.gu.se/digitalAssets/1429/1429848_shier2001.pdf

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

Suomen Unicef 1991. Viitattu 13.5.2018,
https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf.

Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos 2017. Osallisuus. Viitattu 13.5.2018,
[https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi/osallisuus#Mitä tarkoitetaan?](https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi/osallisuus#Mit%C3%A4_tarkoitetaan?)

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Turja, L. 2011. Lapset osallisina- kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria. Varhaiskasvatus tänään. Suomen varhaiskasvatus ry:n verkkolehti. Toukokuu 2011, 1-15.

Turja, L. 2007. Lasten osallisuus kasvatustyön suunnittelussa ja kehittämisessä. Teoksessa O. Ikonen & P. Virtanen (toim.) Eriäinen oppija: yhteiseen kouluun: kokemuksia yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden kehittämisestä. Jyväskylä: PS-kustannus, 168–174.

Turja, L. 2011. Varhaispedagogiikan lähtökohdat. Teoksessa E. Hujala & L. Turja (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Juva: Bookwell Oy, 41–53.

Turja, L. & Vuorisalo, M. 2017. Lasten oikeudet, toimijuus ja osallisuus oppimisessa. Teoksessa M. Koivula, A. Siippainen & P. Eerola-Pennanen (toim.) Valloittava varhaiskasvatus: Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia. Tampere: Vastapaino, 38.

Turtiainen, P. 2001. Miten kuulla lasta?: esimerkkinä päiväkotilasten ja koululaisten haastattelut. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Valtioneuvoston asetus sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 29.7.2005/608

Varhaiskasvatustilaki 8.5.2015/580.

Venninen, T. 2014. Vaikuttamisen ympyrä varhaiskasvatuksessa. Teoksessa J. Heikka, E. Fonsen, J. Elo & J. Leinonen (toim.) Osallisuuden pedagogiikka varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus, 155–156.

Venninen, T., Leinonen, J. & Ojala, M. 2010. "Parasta on, kun yhteinen kokemus siirtyy jaetuksi iloksi" Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Socca: Työpapereita 2010:3. Tutkimusraportti. Viitattu 13.5.2018, http://www.socca.fi/files/627/Yhteinen_kokeminen_jaetuksi_iloksi_lapsen_osallisuus_paakaupunkiseudun_paivakodeissa_2010.pdf.

Vilka, H. 2015. Tutki ja kehitä. Jyväskylä: PS-kustannus

Virkki, P. 2015. Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä. Itä-Suomen yliopisto. Filosofinen tiedekunta / Soveltavan kasvatustieteen ja opettajankoulutuksen osasto. Väitöskirja. Viitattu 13.5.2018, http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1735-5/urn_isbn_978-952-61-1735-5.pdf.

1. Millä tavalla lapsia kuunnellaan päiväkodin arjessa?
2. Miten kuvailisitte sitä, miten lapsia tuetaan ilmaisemaan heidän omia mielipiteitään päiväkodin arjessa?
3. Miten kuvailisitte sitä, miten lasten mielipiteet otetaan huomioon päiväkodin arjessa?
4. Millä tavalla lapset otetaan mukaan päätöksentekoon päiväkodin arjessa?
5. Miten kuvailisitte vallan ja vastuun jakamista lasten kanssa päiväkodin arjessa?